

NORDISKA KULTUR-
LANDSKAPSFÖRBUNDET

LOMIMEN 48

HØST
2012

Indhold:

- 2 "Tidsplaner är oseriöst"
- 3 Abstracts
- 4 Från årsmötet i Österbotten
- 10 Isbjörn siktad på fäbod
- 12 Dränering i kulturlandskapet
- 14 Företagsamhetens kulturhistoria
- 15 Österbottnisk poesi
- 16 Aspegrens skördesoppa
- 16 Ny i styrelsen
- 17 Nyt fra styrelsen

- 18 Årsmötet 2013
- 19 Medlemsvervning
- 20 Förbundets hemsida
- 21 Ett relevant kulturlandskabsförbund
- 24 Fra den 8. Bertebokonferensen
- 25 ... slut med at besøge
- 26 Frø, rabarber og forfattere
- 27 Vestnordisk fiskeri og fangstret
- 31 Mimes brunn
- 34 Boktips

LOMMEN HØST 2012

Medlemsblad for Nordisk KulturlandskabsForbund

Redaktion: Bjørn Petersen

Layout: Lea Stroh

redlommen@gmail.com
www.n-kf.org

Tryk: Greif, Estland

ISSN 1102-6553

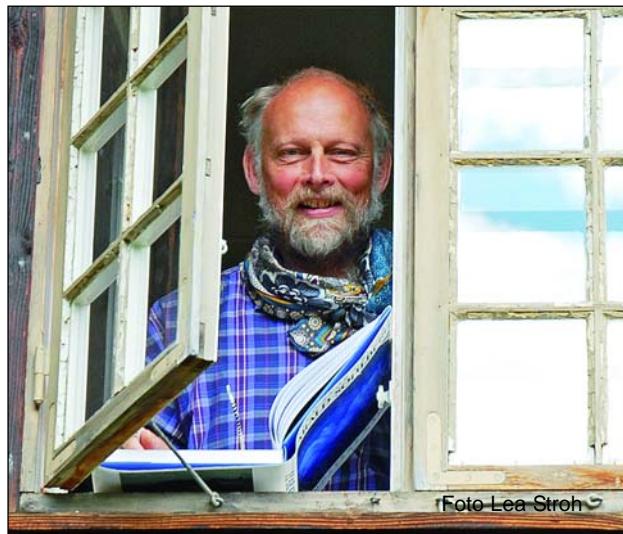

Foto Lea Stroh

Lomme Saaristokrati

af redaktøren

Den nordlige del af Kvarkens skærgård i Østerbotten markedsføres som "7 sillan saaristo" ("7 broars skærgård"). Lommen 48 har en del saaristokratisk stof efter årsmøde-ekskursionen til Svedjehamn og Långholmen på lange de Geer-moræner.

Forbundets finske kontaktperson hedder Heidi Saaristo-Levin. Vel kan man hedde skærgård. Folk hedder jo også Berg, Dal, Høj, Skov, Lund og meget andet. Have, fx. Som betyder puutarha.

Foruden det saaristokratiske, er her blandt andet lidt om haver. Med lidt historisk eller musealt præg, som jo er (og bliver?) forbundets sjæl nærmest.

Eller er det? Også fremtidigt?

I al fald drøftedes forbundets fremtid på årsmødet, og forskellige ender blev spundet. 3 artikler prøver at tvinde nogle af trædene sammen. Om forbundets hjemmeside, dets overlevelse og dets mulige brugbarhed for individer og grupper.

Måske kan traditionelle kundskaber give vor kriehærgede verden små skub i positive retninger? I Lommen 47 læste vi om, at lovgivning, pengevælde og vane-tænkning skaber barrierer for lokale sorter af såsæd.

Her i nr 48 fortæller en fisker en lignende historie - om at store kapitaler gennem lovgivning og pengevælde udkonkurrerer lokalt forankret bæredygtigt kystfiskeri. Og om lokal organisering for at genoplive traditionelle ejerskabsformer i konkurrencedygtig form.

Her er også lidt andre emner, I selv må opdage. God fornøjelse!

"Tidsplaner är oseriöst"

För oss som upplevde och fascinerades av vår guide Yngve Ryd vid årsmötet i Jokkmokk var det sorgligt att höra att canceren efter fyra års motstånd nu lyckats göra sitt. Yngve slog igenom 1991 med Timmerhästens bok följd av Snö 2001, Eld 2005 och Ren och Varg 2007, men till detta kommer några mindre böcker och ett stort antal uppsatser och rapporter.

För sin verksamhet belönades han med såväl ett hedersdoktorat vid Umeå Universitet som med Nordiska Kulturlandskapsförbundet diplom.

Att gräva ner sig i detaljer

Yngve Ryd

1952 01 12 - 2012 05 17

utan att förlora sig är en konst; Yngve kunde den och var den noggranna intervjuens mästare. Hur det gick till har han beskrivit i en charmerande uppsats i antologin "Ju förr dess bättre". Man kan också få en bild av honom på nätet från ett framträdande på Jokkmokks marknad år 2007 www.youtube.com/watch?v=1QwLA-JDrKs där han berättar om boken Eld och hur han där skrev om hur man eldar med olika trädslag och problemet med det komplicerade videt: "... så jag delade upp videt i tre kapitel".

Läs honom!

Olof Stroh

ABSTRACTS

At the annual meeting in June 2012, it was discussed whether differences between Nordic languages is a major obstacle for young potential members of the Nordic Society for Cultural Landscape and it was suggested that short abstracts in English of the articles in Lommen (the Pocket / Purse) might help. Now we test the idea. Please tell us what you think about this, and if it is of any use to yourself.

Tidsplaner är oseriöst (sw) The brilliant researcher of saami thought and practice, Yngve Ryd is remembered.

Österbotten (da + no) - impressions from the excursions and presentations this year, in and around Jakobstad with short notes on adhering subjects: Landscaping for fishery; regrowth-management by cows; traditional wooden boats and the yearly mail-rowing-contest; possible models for genesis of de Geer-moraines; land-rise; field-barns; early dairy-centrifuges; and fur-farming.

Isbjörn siktad på fäbod I Österbotten (sw) Portrait of the impressive private arctic museum Nanoq just outside Jakobstad, with large collections of unique arctic items, and arctic and antarctic expeditions. Nanoq founder and owner, Penti Kronqvist has been active in many expeditions, and in collecting rare specimens of art and utensils - and in creating environments with a high level of realism.

Dränering i kulturlandskapet (sw) A brief history of field-drainage in the Northern countries, especially Finland, and observations on its positive and negative impacts on cultural landscapes.

Företagsamhetens kulturhistoria i Österbotten (da) Review of book on both small and large scale entrepreneurship in Österbotten now and in earlier times.

Österbottnisk poesi (sw + da) Two samples of poetry from Österbotten.

Aspegrens Grönsakssoppa (sw) Receipt for a traditional vegetable soup, also known as poor-soup.

Nyt fra årsmøde og styrelse (da) Short news about the society and its board; especially new Norwegian member Sissel Rübberdt.

Årsmøde 2013 (da) Plans for the annual meeting in western Jutland2013.

Medlemsvervning (no) About the society's member-situation. Please help recruiting new members. You can request copies of Lommen and Nordisk Bygd to hand out. And win a prize too!

Förbundets hemsida (sw) Plans and developments in our two homepages.

Et relevant nordisk kulturlandskabsforbund år 2013 (da) A view of the society's situation: What are the likely reasons for choosing membership in NKF or in preference to other societies? How can NKF make itself more relevant for today's new practitioners and theoreticians of landscape? The idea of NKF as a general supporter of local societies and museums etcetera is supported.

Indtryk fra den 8. Bertebos Conference (da) Questions on raising and eating cattle, in relation to climate-change are considered. Two main advices are: 1. Avoid waste of food. 2: Prefer meat from grazers of spontaneous growth or eaters of likewise hay in nature-management schemes. Thus one helps biodiversity while utilizing a source of nourishment, not directly accessible to man.

Kulturlandskaber, det er slut med at besøge (da) A veteran among culture-landscape-workers and connoisseurs laments new trends in labour-saving, but quality-lacking motorized methods of mowing in small, traditionally well-kept Swedish localities. He wonders if the formerly so keen Swedes one day soon must re-learn the noble art of meadow-management from us Danes, who not so long ago re-learned it from the Swedes?

Frø, rabarber, æbler og kendte forfattere - besøg på norsk museum om havebrug (da) Impressions from the Norwegian garden-museum Norsk Hagebruksmuseum in Grimstad, southern Norway.

Kampen om vestnordisk fiskeri og fangstret (da) Description of a difficult situation in commercial fishing in western Jutland (and the coastal regions of the Norden generally): New legislation has transferred traditional (since medieval times) rights to local fish-resources from local populations to market-based investors with no ties to the local community. A brief historic explanation is given, and an example is described of local resistance in western Jutland by organizing local investments in a solidary way, to keep the resources on many local hands, and catch the fish in more sustainable ways.

Mimes brønn (da) Letter-box with questions:

Is it not more likely that tar-burning, and not slash and burn has given name to the Kittholmen in Jacobstad?
Does anyone know of persons with experience or knowledge about woollen sails?

Boktips (da + sw) Short mentioning of field-flora-for-farmers "Bondens flora" + both volumes of "Agriculture and Forestry in Sweden since 1900" +"Omställningens tid" on transition to sustainability.

Österbotten

NKFs årsmødearrangement 28-30 juni 2012,
Jakobstad Österbotten Finland
På Aspegrens stiftelses præstegård Rosenlund

Foto Bjørn Petersen

Årsmødet indledtes med en improviseret velkomst af Provst Aspegren selv (* 1708 ? 1784), som efter 2 århundreder var en smule forvirret, men meget venlig. Om selve årsmødeforhandlingerne se forbundets hjemmeside: n-kf.org, men jeg vil da lige nævne det nye styrelsesmedlem, Sissel Rübberdt, som præsenteres kort her i Lommen på s 16.

Efter en dejlig suppe med brød og violinmusik i orangeriets smukke cafe, var der oplæg af Tapio Heikkilä om Europeiska landskapskonventionen; hur har den fullfølts i Finland? Og af Sonja Forss: Uppdateringen av nationellt värdefulla landskap i Finland. Maria Kurtén: Österbottens industrialskab og et af styrelsesmedlem Heidi Saaristo-Levin (ja, hun har et mellemnavn som betyder skærgård) om Skärgårdslandskapet/Byggnads-

tradition i sydvästra Finland. Men faktisk også lidt om, hvordan forbundet bedre kan opnå flere resultater. Peter Tigerstedt sluttede med at fortælle om den plantogeografiske teoretiske baggrund for hans senere oplæg (lørdag) om woodland gardening.

Under kaffen fortalte Carina Wikman meget levende historien om præstegården, stiftelsen, haven og arbejdet med at restaurere og organisere. Hendes mand mener, hun måske har fået en snert af Aspegrens syndrom. Jeg mener, det er meget inspirerende at en stor del af haven drives af ulønnede, som lejer en havelod og dyrker til eget forbrug.

Herefter byvandring, hvor stadsarkitekten og museiforestdandaren fortalte om udvalgte huse og byplanfænomener; især naturligvis det grundvilkår at landet har hævet sig så meget at vandet hele tiden har flyttet sig

længere væk fra byen. Vi så på nyere, ældre og meget ældre bygninger, og også skolträdgården blev drøftet grundigt, ligesom det ca 400 huse store område med ren træhusbebyggelse, Skata, gav en del spørgsmål og svar.

Herefter gik vi over Kittholmen med kulturspor af tidligere aktivitet som førindustriel (eller måske nærmere tidligt-industriel) erhvervshavn; bl.a en lang reberbane og flere værfter (Österbotten har været meget stort i søfart og skibsbygning), og særlig mærkværdigt, når man får det vist og forklaret: Store flader af storknet tjære med indlejrede bræddestumper i skovbunden, hvor der vel har lækket trætjære fra store beholdere inden udskibning. Som det blev sagt: Tjære var strategisk vigtigt i træskibenes tid: Når store flåder skulle oprustes til krig, steg efter-spørgslen. (Se også Mimes Brønn s 32.)

Aftensmadens stående bord stod på sejlklubbens traditionsrige pavillon fra år 1900 med løbende tilbygninger, sommerrestaurant PAVIS, med udsigt over vandet, og med både muntre og seriøse indlæg; bl.a. beretning om den foreløbig sidste fase i Jakobstads berømmelige skibsbygningshistorie: Da man lærte sig at lave moderne dynamiske kapsejlere efter amerikanske anvisninger, og efterhånden opbyggede det til en højteknologisk og indbringende industri.

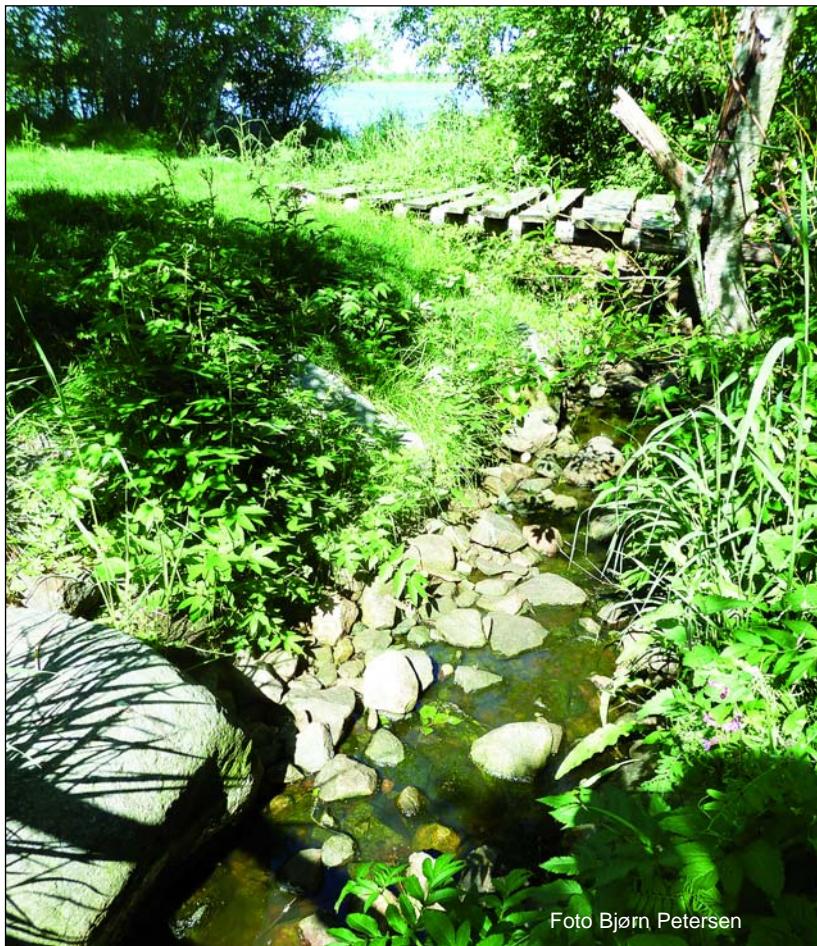
Fredag kørte vi via Nykarleby til Svedjehamn på Björkö, og til museet Terra Nova i Vasa.

Peter, Olof, Jan, og chaufføren Bjarne fortalte forskelligt undervejs, men den store sanselige oplevelse var traveturen med guide fra Björköby til Långgrund. Først op i det imponerende tårn, som gav et fremragende indtryk af landhævningens snigende effekt på de lange lave morænebræmmer, de Geer-morænerne.

Sik, laks, ost og skinke nær stranden på en lidt større moræne, inden vi blev sejlet tilbage over de lave grunde til "Salteriet", som er en café i et ombygget lokalt initieret og udført fiskesalteri fra 1920; senere drevet af Vasanejdens Fiskandelsslæg, nær udkigstårnet i Svedjehamn på Björkö. På væggen hænger en lap papir med lidt om salteriets historie hentet fra "Marita Westergaards arkiv".

Blandt andet oplyses at: "Under årens lopp har åtskilliga kilo med strömming, sik, lax, abborre, gädda och annan fisk vägts in i salteriet. Periodvis upp till 115 000 kg per år. Även lingon och havtorn hör till de produkter som köpts in och sålts vidare."

Terra Nova er et museum, hvor en del er helligt for midling af verdensarvsområdets natur og kultur, med størst vægt på naturen. En film om Kvarkens kulturhisto-

Fiskestøtte

Fiskeri har altid været vigtigt i skærgården. Grundt vand med høj temperatur vår og sommer, og uden store rovfisk, er ideelt til yngel.

Mellem Kvarkens de Geer moræner (se nedenfor) er der meget grundt vand. Grundere og grundere efterhånden som landet hæver sig. Da afsnøres små sører "flador" som bliver meget trygge gydesteder for utrolige mængder af gedde, aborre og andre ferskvandsgydende fisk.

Ved at regulere vanddybden og holde en gravet kanal åben, kan Björköby forlænge den tid, hvor fladan er højproduktiv. Indsatsen med at tilpasse dybde og adgang betaler sig i form af større produktion = bedre fiskeri. Det er hverkenavl eller semidomesticering, men en bæredygtig og meget målrettet kultivering af et naturligt og iøvrigt kun svagt kulturpåvirket landskab.

rie var i stykker, så istedet så vi en om istid. Interessant viste den at de mærkelige Geer-moræner er vintermoræner som er skabt ved at bunden af den 3 km tykke isrand har skubbet små bunker op foran sig om vinteren, og så trukket sig tilbage om sommeren 2 skridt tilbage og 1 skridt frem hele tiden. Plancher på væggene viser at de skyldes udfyldning af "små" revner i bunden af isen, som løftes op i det flere hundrede meter dybe vand, men hænger fast i den store masse længere inde på glaciären. Min egen første tanke var periodisk afsmelting med jævne mellemrum. Og jeg har hørt at der har været mindst 4 fremherskende forklaringer i tidens løb. Det er da interessant.

Årsmødet 2012 var usædvanligt på flere måder. En af dem var at der ikke var noget ekstraprogram om søndagen; en anden at der gik usædvanligt lang tid med mødevirksomhed.

Lørdag formiddag holdt vi møde om lidt mere visionære eller langsigtede emner. Dels det alvorlige -for forbundet og måske for kulturlandskaberne og kundskaben om dem- problem at medlemstallet falder i næsten samme takt som vi ældre medlemmer bliver endnu mere ældre. Læs mere herom i Andreas og Bjørns artikler s 19+21.

Dels om mødedeltagernes forslag og ønsker til forbundets nye / kommende hjemmeside, som udover at bære og præsentere forbundets egne informationer, skal være en slags fællesnordisk portal eller basis for udveksling af viden om kulturlandskab. Læs mere i Olofs artikel s 20.

Endelig drøftedes -med baggrund i Olof Strohs artikel i Lommen 47 og et mundtlig oplæg- de for verden, og for kulturlandskaberne alvorlige problemer som de aktuelle kriser med energiforsyning, fødevareforsyning, klimaforandring, vandmangel og meget mere skaber. Hvad kan vi.... og forbundet.... og verden stille op?

Til sidst fik vi 3 hurtige oplæg fra Peter Tigerstedt. Om klimaforandrings-rigtige valg af vedplanter til parker og haver. Om woodland gardening (dyrkning af prydbuske ol i skovmiljø, fx under fyr (tall)). Og om et muligt rejsemål i Finland: Biltur i sødistriktet med indlagt sejlads i ångbåt.

Efter en helt forrygende rundvisning i museet Nanoq (se artikel s 10) med en imponerende samling effekter fra polarekspeditioner og arktiske kulturer sluttede årsmødeoplevelsen 2012 med festmiddag i Hostel Jugends smukke sal fra 1908. Sill och potatis - 4 slags sild, 2 slags kartofler og forskelligt tilbehør. Bl a en nordøsteuropæisk måltidsdrik, som desværre ikke blev præsenteret, hvorfor kun få smagte den: Kalja, (Estisk: "Kali", russisk: "Kvass"). En let sød, let gæret alkoholsvag, men let kulsyreholdig mørk drik, som nogle gange laves af gammelt rugbrød. Jvf den ægyptiske ølopskrift i Lommen 47.

PS: Skriftserien "Författernas Österbotten" (se s 15.) indeholder ikke bare citater og forfatterportrætter, men også små tekster med faktuel viden i tilknytning til citaerne. Jeg har plukket disse 4:

Landhöjningen är ett unikt naturfenomen som oavbrutet förändrar landskapet och naturen i Österbotten. Landet höjs ur havet med en hastighet på ungefär åtta millimeter om året. Eftersom den Österbottniska kusten är låg, blir förändringarna snabbt synliga i landskapet.

Sommaren 2006 upptogs Kvarkens skärgård på UNESCO:s lista över världsarv. Tillsammans med Höga Kusten bildar Kvarkens skärgård en enastående geologisk helhet. Höga Kustens branta stränder och Kvarkens flacka och låga kust är varandras topografiska motsatser. De är unika exempel på hur landhöjningen präglar landskapet geologiskt och biologiskt.

(Källa: Kvarken - Merenkukku, www.kvarken.fi, samt Österbottens förbund, broschyren Österbotten - Pojanmaa - Ostrobothnia)

På en del platser i Österbotten kunde man tidligare se hundratals lador. Bara på Söderfjärden fanns det som mest ca 3000 lador. Det var på 1940-talet.

Orsaken till att ladorna var så många var att jordbruksket i Österbotten var starkt inriktat på boskapsskötsel. Det behövdes foder till djuren, alltså odlade man vall. När höet bårgats, lagrade man det i ladan tills det på vintern blev dags att forsla hem det till djuren på gården.

Ladorna var ofta byggda av runda, knuttimrade stockar. Taket var av halm, golvet av klent rundvirke.

När jordbruksmekaniseringen och rationaliseringen började även ängsladorna försvinna ur landskapsbildens, en efter en. I dag finns endast ett fåtal vackra ladlandschap kvar. I Södra Vallgrund i Korsholm samt i Korsnäsbyarna Bjurbäck, Taklax och Harrström kan man ännu se åkrar med ett stort antal typiska österbottniska timmerlador.

År 1878 opfandt den svenska ingenjör Gustaf de Laval separatoren. 1879 startede den rigssvenske forretningsmann E. Höselius det første separatormejeri (centrifuge-mejeri?) i Österbotten. Centrifugen skummede 50 kander mælk i timen og trakkes af 2 mænd. Smørret solgtes i Sct. Pedersborg.

Pälssnäringen i Österbotten började komma i gång på allvar på 1920-talet. Lantmannabladet skrev år 1936 om hur Vasa Pälsgjurgård, den äldsta rävfarmen i Österbotten, kunde blicka tillbaka på en tolvårig verksamhet. Den första minkfarmen var Jakobstads pälsgjurfarm AB i Jakobstad.

För närvarande finns det omkring 700 pälssigner i Svenska Österbotten. De flesta farmerna - 210 stycken - finns i Nykarleby. Finlands Pälsgjursuppfödare Förbund räknar med att pälssbranschen sysselsätter ca 6000 personer direkt och ca 22000 personer indirekt i hela landet. Av dessa arbetsplatser torde ca 17500 finnas i Svenska Österbotten.

Värde på de finländska pälsskinnen är ca 200 miljoner euro årligen. Det produceras ca 910000 minkskinn och 960000 rävskinn per år i Svenska Österbotten.
(Källa: Finlands Pälsgjursuppfödare Förbund r.f., Vasa)

Foto Bjørn Petersen

Klink

Denne træbåd til fiskeri ligner en vikingebåd og er bygget i den samme tradition og teknik. Klinkbygning hedder det på dansk (og norsk), når plankerne / brædderne / bordene overlapper, og bliver ligesom "syet" sammen med nagler af træ eller jern. Det giver nogle spændstige og elastiske, let roede og navigerede fartøjer.

En smart finesse er at det øverste bord nemt kan tages af ved roning og røgtrning af garn. Og hurtigt på igen, når man sætter sejl på lidt livligere vand.

Hvert år indbydes alle til en post-roning, hvor man for sjov ror de ca 4 mil til Holmön nær svenskekysten i de gamle postbådes kølvand og lærer lidt om gammeldags CO₂-neutral transport til søs. Faktisk kan menneskemuskler udrette en del, selvom vi glemmer det, og tror at intet kan gøres uden maskinkraft og kemi. Allerede i 1500-tallet fik ø-bønderne skattefrihed mod at befordre kongelig post og personnel over kvarken.

I år blev arrangementet dog aflyst for 3. år på rad. Vejrmeldingen lovede regn og kraftige vindstød, som man ikke ville byde uerfarne gæster. Men ideen er fin.

(Vil man høre mere om klinkbygning i forbindelse med rekonstruktion af vikingeskibe fra Roskilde Fjord, kontakt da redaktionen direkte: redlommen@gmail.com)

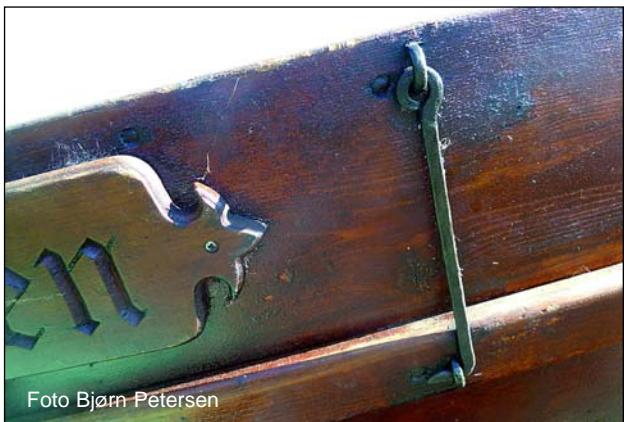

Foto Bjørn Petersen

Foto Pål Morten Skollerud. Bemærk den forhøjede ræling.

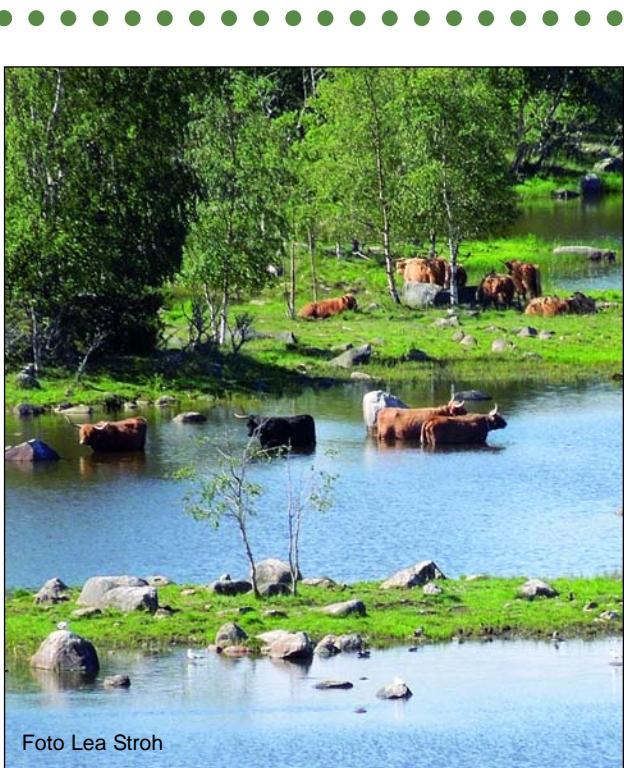

Foto Lea Stroh

Vårdkossor

Når de frugtbare morænerygge dukker op af Kvarkens vand, vokser de hurtigt til. Groft sagt først med tagrør (vass) og urter, siden bl a havtorn (*Hippophaë rhamnoides*), der efterhånden skygges ud af tæt blandet birkedomineret skov. Meget tæt.

Det er den naturlige succession på stedet. Det traditionelle kulturlandskab var helt anderledes: Dyr blev sat ud på holmene; ved blev samlet til energi og andre formål. Hø blev vel også slætet. Inden den billigeolie var skærgården et langt mere åbent landskab.

Naturvårdsverket? har hegnet et lille areal og sat kvæg ud. Det er let at se hvor, for kørerne har åbnet landskabet helt. På bare 4 år (tror jeg guiden sagde) har de uden andre redskaber end ædende munde, trampende klove og gnubbende rygge rydet alt ris og sly. Jeg spurgte om man har hjulpet lidt i starten med sav og økse. Men nej: Intet andet end hegn, og i vinterfolden et læskur, de næsten aldrig benytter.

Sådanne hårdføre køer er mestre i at genskabe disse öppna museilandskap, vi trivs bæst i. Man kan tænke at med kommende knaphed på energi og anden fjerntransporteret luxus, bliver det mere attraktivt at anvende lokale ressourcer. Såsom foder, biomasse og æstetisk nydelse. Da får også den musealt bevarede knowhow en ny -eller genfundet- værdi. (Man kan forresten også tænke at stigende vandstand i havet kan drukne store dele af Kvarken. Ja, måske ender den slet ikke som en landbro til Västerbotten alligevel, og Bottenviken ender måske ikke som indsø. Men det er en lidt anden historie, vi må vente op imod 20.000 år på at få slutningen på.)

Foto Lea Stroh

De Geer-moræner

har navn efter en svensk geolog, der beskrev og forsøgte at tolke dem. De kaldes også vaskebræt-moræner efter deres form og forekomst: Det er masser af hovedsageligt parallelt løbende lave "volde" af blandet moræne, nogle af dem flere km lange, og på lange strækninger forbavsende jævne, men sjældent mere end 3-4 m høje og 5-10 m brede. De ligger med nogenlunde jævn afstand, parallelt med hvor randen af den op til 3 km tykke is gik, på et par hundrede meters havdybde. Og skaber dels særdeles indviklede sejladsforhold på det lave vand; dels et myggevenligt og fuglevenligt landskab af skiftevis tørrere og vådere partier.

I et studie blandt andet baseret på analyser af materialefordeling inde i morænevoldene, konkluderer 2 geologer (Lindén og Möller 2005) blandt andet at ingen data i praksis støtter teorien om de rand-parallelle revner under isen, og at de ikke i

deres egen prøveflade har fundet eksempler på de vinter-morænerygge (1 frem- og 2-tilbage), som bl.a de Geer selv foreslog, men at der rent logisk sagtens kan eksistere nogle andre steder, iblandt de fremherskende sommer-moræner, som de giver en detaljeret model for. En model, der involverer mange del-processer, som tilsammen har ophobet materiale fra forskellige kilde, lige ved glaciærens hastigt, men trinvist vigende kælvnings- og afsmeltningsrand.

Artiklen er interessant, men som så mange geologiske tekster noget belastet af fagterminologi.

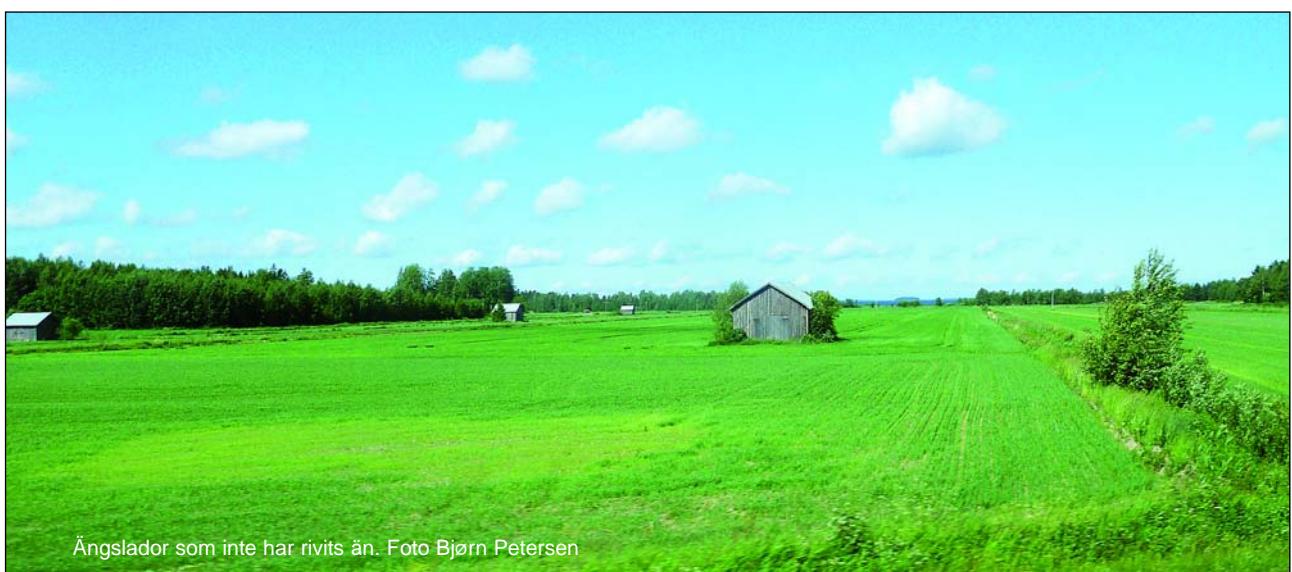
Lindén, M. and Möller, P. 2005. Marginal formation of De Geer moraines and their implications to the dynamics of grounding-line recession. *J. Quaternary Sci.*, Vol. 20 pp. 113-133. ISSN 0267-8179. Den kan hentes på internet: http://www.geol.lu.se/personal/prm/PDF_papers%20full%20text/JQS_2006_degeer.pdf

Foto Lea Stroh

Land som inte har höjts över havsytan än. Foto Bjørn Petersen

Ängslador som inte har rivits än. Foto Bjørn Petersen

Pälsdjurfarm som jag tror är stängd. Foto Bjørn Petersen

ISBJÖRN

SIKTAD PÅ FÄBOD I ÖSTERBOTTEN

Ett oväntat och fascinerande besök
vid NKF:s årsmöte i Jakobstad 2012

Tekst och fotos Jan Lundegrén

Nanoq betyr "björn" på grönlandsk.

Mycket få av årsmötets deltagare hade hört talas om Pentti Kronqvist. Nämner vi sådana namn som Peary, Nansen, Amundsen, André, Nordenskiöld eller Nobile så förstår alla i vilket fack vi skall placera även den finske polarfararen Pentti Kronqvist. Skillnaden är förstås den att Pentti ännu är en vital och mycket aktiv polarfarare med ett unikt nutida nätverk bland grönlandska inuiter, europeiska polarforskare, museichefer och kulturpersonligheter i världen med arktiska anknytningar. Dessutom är han en stålig karl, född 1938, med solid utstrålning och mycket seriös framtoning.

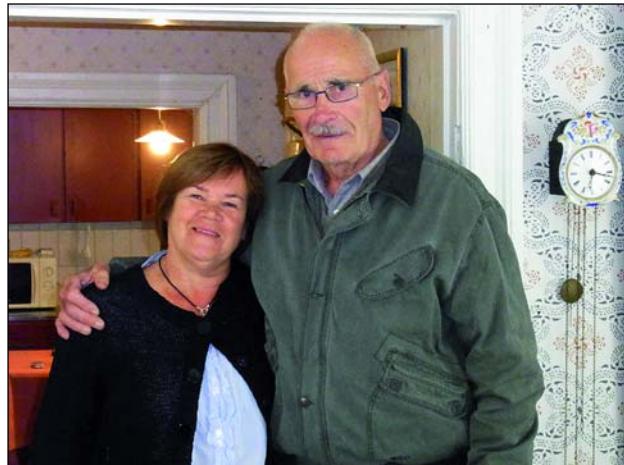
NANOQ polarmuseum i Fäboda, Jakobstad

Till Pentti egna polarfärdar, med 100-milaturer på skidor tvärs över Grönland, turer bland fångstmän längst upp i norra Grönland och färder över Smiths Sund till Baffin Island etc...etc... skall nu läggas bragden att skapa ett unikt och mycket innehållsrikt polarmuseum. Museet ligger vid den fäbod, 9 km utanför Jakobstad, där Pentti levde som barn och nu äger marken. Till detta museum hade Peter Tigerstedt, vår årsmötesvärd, arrangerat en utflykt på lördag eftermiddag. Det besöket skall vi sent glömma.

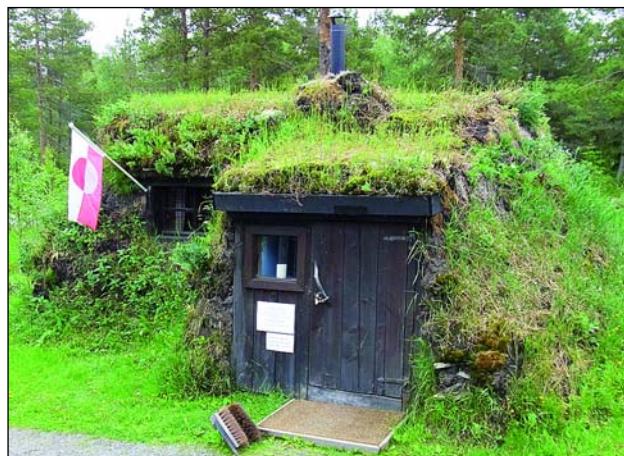
Polarhistoria och arktisk nutid

I entrén till museiområdet möter en noggrann kopia av det torvhus där världens nordligaste fångstman bodde med sin familj i Thuleområde på NW Grönland. Själva museibyggnaden är uppförd som ett mycket stort Grönlandskt torvhus, väl placerat bland bergknallar och tallskog i Fäboda.

Bland olika Grönlandska hus på museet skall särskilt nämnas kopian av världens nordligaste kyrka, byggd 1909. När kopian invigdes på museet 2010 var det i närvaro av en imponerande rad sakrala och profana honoriöres från Danmark, Grönland och Finland. Kyrkan är nu en del av Finska Kyrkan som svarar för både bröllop, dop och begravningar i museiområdet. Det kan verka banalt att på ett museum visa kopior av byggnader men då skall man veta att samtliga originalhus inte längre finns kvar

Pentti tillsammans med Ulla Lehtinen, en för mig tidigare okänd dam i Jakobstad som hade den stora välvilheten att sammanföra Pentti med författaren till dessa rader, då jag gick omkring i spöregn och blåst på min lediga dag före NKF:s årsmöte. Ulla är förresten en av experterna i finska TV-programmet Antikrundan . Hennes antikaffär hade åtskilliga minnen från den gemensamma svensk-finska tiden.

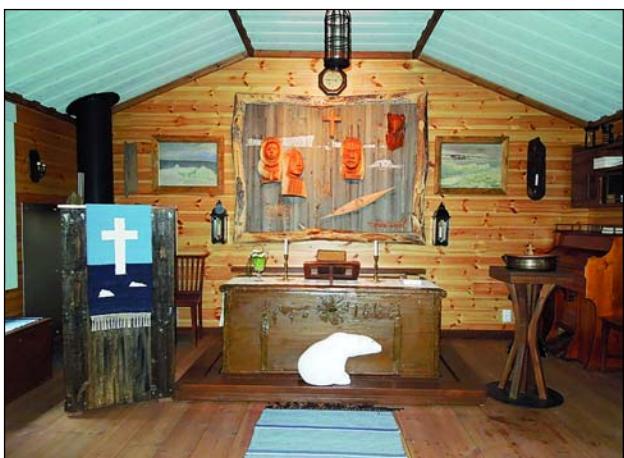
Kopia av grönlandskt fångsthus av valben, drivved och torv från nordligaste Grönland. Grönlands flagga med soluppgång över isvidderna i danska färger.

Också detta hus var en autentisk kopia, nämligen den norske fångstmannen Henri Rudis bostad på ön Hopen i Svalbard. Han levde 27 år i Arktis och sköts bl. a. 713 isbjörnar!

NANOQ-museets stora torvhus har en imponerande rymd med stort urval av montrar för polarlivets specialområden.

Interiör från Nanoqmuseets kopia av världens nordligaste kyrka. Altartavlan beskriver inuitfamiljens liv under det kristna korsets skydd och hopp.

där de en gång byggdes. Extremt väder har ödelagt originalen och då ökar förstås de noggranna kopiornas kulturhistoriska värde.

Polarmuseet

Nanoqmuseets samlingar består dels av Pentti Kronqvists egna samlingar men i lika hög grad föremål som skänkts från ortsbefolkningen och från andra polarmuseer. Här finns separata montrar som beskriver de världsberömda polarforskarnas bedrifter och upptäckter för över 100 år sedan. Här finns inuiternas fångstredskap och vardagsföremål, exempelvis kajaker och kläder för extrem kyla.

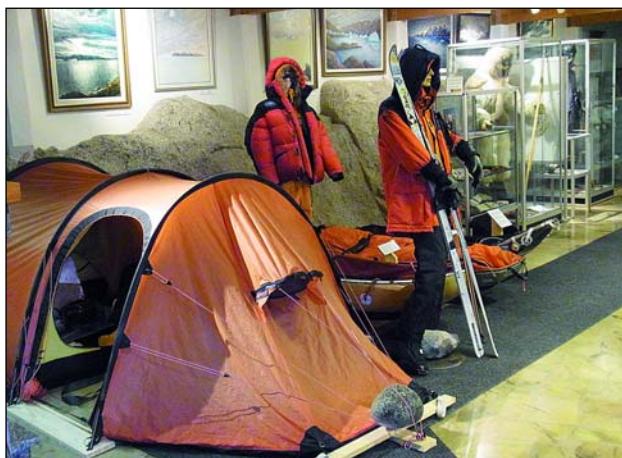
Här finns även den över 2 m stora isbjörnen med sin imponerande päls. Ett av rummen i museet skildrar inuiternas förkristna tro och seder. Ett annat rum har väggarna fyllda med en mycket rik samling arktisk/antarktisk litteratur. I en särskild monter visas en lång rad medaljer och utmärkelser som tilldelats Pentti Kronqvist och hans NANOQ-museum.

Årliga temautställningar

Årets tema behandlar nutidens polarforskning. Bl. a. visas tält, kläder, instrument, proviant och annan utrustning som såväl finska som svenska polarforskare använder i vår tid.

Professor Wladimir Goichman

Goichman föddes i Leningrad. Han deltog på 1930-talet som läkare i flera ryska polarexpeditioner. Overallt medförde han sitt staffli och polarområdenas skönhet blev hans favoritmotiv. 1972 flyttade han till Finland och fortsatte som polarforskare/konstnär. Vänskapen med Pentti Kronqvist växte stadigt. Efter sin död 2001 donerades en stor samling arktisk konst till Nanoq, där Pentti Kronqvist lät uppföra ett kombinerat Goichmangalleri och konferenslokal.

2012 års utställning visar vår tids utrustning för forskare och äventyrare vid båda polerna.

Text Jan Lundgrén

Fotos Bjørn Petersen

Redan 1831 skildrar den blivande nationalskalden Johan Ludvig Runeberg bonden Paavos kamp för tillvaron med maka och barn "högt bland Saarijärvis moar". Skalden skildrar hur Paavo "....grävde diken, plöjde upp och sådde..." men ändå drabbades av missväxt. Hustrun var beredd att ge upp men Paavo sa: "...blanda du till hälften bark i brödet, jag skall gräva dubbelt flera diken...."

Utan dränering inget åkerbruk

Nu är det 2012 och NKF reser genom Österbottens jordbruksbygder. Här odlas en bördig jord som nyligen var ett sediment på Kvarkens havsbotten. För ett obeväpnat öga synes marken helt platt och lutningen mot havet är mycket svag. Man odlar vall, spannmål och potatis, grödor som bara konsumeras hälften av den årliga nederbördén. Dränering, alltså bortledning av överskottsvattnet, är en fundamental nödvändighet. Österbottens bönder har grävt tegdiken, stordiken och kanaler i systematisk och noga planerad ordning på all odlingsmark i alla tider. Åtminstone fram till 1950-talet då man mera allmänt övergick till täck-

ta diken. Täckdiken tillverkade man först av sammanfogade långa granbrädor, sedan kom tegelrör och numera domineras korruget plastslang. Den finska statens rådgivning och investeringsstöd har drivit på utvecklingen.

Var är de gamla tegdikena ?

Idag återstår bara mindre fragment av den gamla öppna tegdikningen. Något halvt hektar här och där av 100-tals mil tegdiken som präglade hela landskapsbilden. Förklaringen till dessa rester av öppen dikning kan vara att jordarten lokalt har så hög järnhalt i grundvattnet att olika rörledningar snabbt slammar igen av järnoxider när syre tränger ner i den dikade jorden. Då är det mer ekonomiskt att återkomma med rensning i öppna diken än att investera i täckdiken med besvärande kort livslängd. Men öppna diken är svåra brukningshinder och täckdikning ökar maskinernas framkomlighet, ökar den odlade arealen och minskar risken för olyckor. Samtidig skall sägas att täckdiken allvarligt minskar den biologiska mångfalden i åkermarken, särskilt i fråga om insekter, fältfåglar och fuktälskande flora.

Gärna täckdikning, men nu räcker det

I alla nordiska länder har täckdikning länge uppmuntrats inom jordbrukspolitiken. Kostnadsfri rådgivning, subventionerad projektering och ekonomiskt stöd till både arbete och material har förekommit i varierande kombinationer. Effekterna av täckdikningen på biodiversitet och kulturlandskap, och inte minst detta att Europa idag har mat så det räcker, har medfört en ändrad syn på dikningsverksamheten. I Sverige är synen idag så radikalt annorlunda att markavvattning (ett annat ord för dränering) är förbjuden enligt regler i den Svenska miljöbalken.

I Finland påbörjades täckdikning i liten skala 1858 och 2008 publicerades en storlagen historik över dräneringens finska 150-åriga utveckling. Ännu på 1980-talet återstod stora arealer att täckdika i Finland. Detta är beslutar den finska riksdagen att starta ett program, SARA 2000, med målsättning att genomföra all återstående täckdikning i landet till år 2000. Programmet har varit effektivt men stora delar återstår ännu. 2002 förlängdes programmet till 2020 med målsättning att varje år täckdika 15 000 hektar. Därmed skulle ytterligare 600 000 hektar åkermark med öppna diken försvinna ut kulturlandskapet.

Genom de återstående resterna av öppen tegidkning kan vi med vår fantasi försöka föreställa oss

Österbottens slättjordar som en finmaskig mosaik av smala tegar, åtskilda av 100-tals mil gräsbevuxna grävda diken. Många av dessa diken var dessutom rågångar (gränser) mellan små gårdar som numera slagits samman till mer bärkraftiga jordbruksföretag. På dessa slätter återstår oftast bara de stora huvudkanalerna, som ännu är gränsdiken och där rörläggning skulle kräva orimligt grova och dyra rördimensioner.

Dränering och agrarhistoria

Om det är någon teknisk landvinning i jordbruket, som påverkat landskapsbilden och mångfalden mer än något annat, så menar jag att det är täckdikningen. Att studera bondens kamp för en bra vattenbalans i åkerjorden, är en gren av agrarhistorisk forskning som kan förklara mycket av det vi upplever visuellt, och kanske saknar, i dagens kulturlandskap.

Källa: Jussi Saavalainen: Kuvia Suomalaisesta Salaojituksesta 1858-1918-2008. ISBN 978-952-5345-18-6.

Författaren har i 40 år arbetat med jordbrukets hydroteknik i Sverige. I slutet av 1900-talet blev Finland ett högteknologiskt föregångsland även på detta område. Att samarbeta med Finland under alla dessa år, ofta inom NJF (Nordiska Jordbruksforskares Förening) har varit mycket givande och angenämt.

Företagsamhetens kulturhistoria i Österbotten

Søren Espersen

Er folk fra Österbotten mere foretagsomme end folk fra andre steder i Finland? Er de mere tilbøjelige til at starte nye virksomheder og nye aktiviteter op? Er folk fra Jylland mere foretagsomme end folk fra Lolland? Og i givet fald: hvad ligger bag disse forskelle?

Bogen "Företagsamhetens kulturhistoria i Österbotten" under redaktion af Johanna Enroth tager sig for at dokumentere den særlige Österbottniske foretagsomhed som en del af den österbottniske livsstil. Foretagsomhed, eller iværksætteri som det kaldes på dansk, var en naturlig del af de lokale byers og kommuners overlevelsessstrategi. Hvis man som voksen skulle kunne klare sig og forblive i lokalområdet, måtte man allerede som barn udvikle og tilegne sig de evner og færdigheder, der kræves for at kunne fungere som selvstændig. Først og fremmest evnen til at tro, vove og ville (tro, våga och vilja). Presset var særligt stort i Österbotten i efterkrigstiden, hvor i visse kommuner mere end 10% af befolkningen emigrede, bl.a. til Sverige.

Jylland var indtil slutningen af 1800-tallet for 2/3-delens vedkommende dækket af lynghede. Der var langt mellem bebyggelserne og langt til herremænd og andre skatteopkrævere. Ifølge den danske kulturhistoriker Hugo Matthiessen gav den lange vej til øvrigheden anledning til en betydelig opfindsomhed med hensyn til udvikling af forskellige bierhverv, nye handelsrelationer og en særlig arbejdsmoral. Jysk arbejdskraft var velanset og efter-spurgt både i og uden for landet. Vi kender Jysk (sengetøj) fra alle de nordiske lande som en særlig kvalitet, man kan stole på. "Det seje jydske" var en særlig stærk lim til lapning af cykler. Også fra Jylland var emigrationen stor. Lyngheden kunne ikke bære en stor befolkning før udviklingen af landbrugsteknologien gjorde effektiv opdyrkning af heden muligt. Så falder til gengæld udvandringen, fordi landbruget og de nye industrielle følgevirksomheder muliggør oprettelsen af et mylder af nye landbrug og industrivirksomheder.

"Företagsamhetens kulturhistoria i Österbotten" giver gennem eksempler fra de 18 Österbottniske kommuner et langt historisk overblik over det lokale iværksætteri.

Tjærehandelen udgjorde i 1500-tallet grundlaget for Gamlekarlebys, nu: Karleby, fremvækst med skibsbyggeri, senere omfattende udenrigshandel, læder- og metalindustri, kemisk industri, service, uddannelse og forskning.

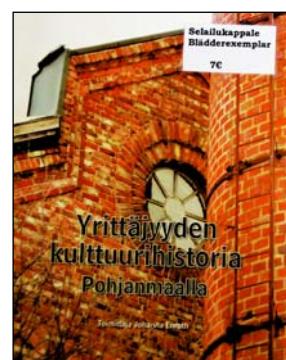
I Kronoby udvikler traditionen for smedevirksomhed sig til en blomstrende maskinindustri for landbrugs- og skovningsmaskiner. Her grundlagde Nils Ahlbäck i 1955 enmansfirmaet Rani Plast for at skabe arbejde til sig

selv. I dag har firmaet 8 datterselskaber med 600 ansatte alene i Finland.

I Jacobstad grundlagde Wilhelm Schauman 1883 en cikoriefabrik, men øget velstand betød, at forbrugerne valgte cikorien fra i løbet af 1960'erne. I dag står bygningerne som et Cikoriemuseum. Til gengæld er tiderne til gunst for firmaet Noolan (Nordenvinden) der fremstiller finsk mode af hør, uld, filt og sågar fiskeskind.

Det er altså ikke bare sejrherrernes historie, der bliver fortalt. Sporene af alle de mange, for hvem det ikke lykkedes at føre virksomhederne videre til i dag, er ganske vist for størstedelen forsvundet, men produkterne finder vi stadig, oftest måske på museerne. Og selv nederlag eller historiens ugunst kan give grobund for nye iværksættere: Storruserne og udstyret til sæljagt vidner om det traditionelle fiskeri og fangsten omkring Larsmo, der tog slut i 50'erne og 60'erne. Men erhvervet gav anledning til udvikling af et omfattende bådebyggeri af fritidsbåde og specialbåde som redningsfartøjer til off-shore olieindustrien. Og fritidslivet gav anledning til etablering af campingplads, med restaurant, vinterbadning, fiskerøgeri og nu en helt ny sauna i luksusklassen, som vi i bestyrelsen havde mulighed for at afprøve under sommerens årsmøde i Jakobstad.

Jeg ved ikke, om bogen dokumenterer at Österbottningerne er mere foretagsomme end andre, men at de har sat deres præg på såvel landskabet som på byerne er sikert. Bogen er som en anderledes rejsebog værd at tage med som historisk baggrundsviden for de mange små og større bysamfund i de Österbottniske kystområder. Den kan købes for den beskedne pris af 5 euro via forlagets hjemmeside: http://www.scriptum.fi/sv/books/facts/Företagsamhetens_kulturhistoria.

"Företagsamhetens kulturhistoria i Österbotten". Redaktör Johanna Enroth. Svenska Österbottens Förbund för utbildning och kultur/Österbottens forbund. Förlags Ab Scriptum. 2009. Foto B. Petersen

Österbottnisk poesi

Österbotten er rig på litteratur, og österbotnerne dyrker lyrikken i rigt mål.

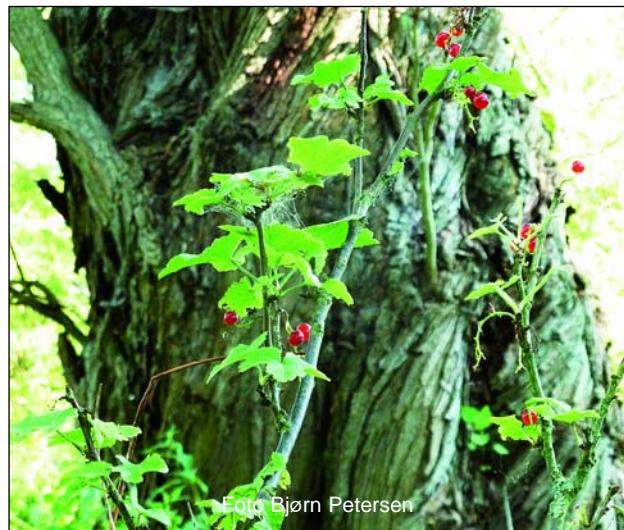
Ikke bare klassikere som fx Finlands nationalskjald, Johan Ludvig Runeberg (f 5/2 1804 i Jakobstad) og den elskede digter, Zacharias Topelius (f 14/1 1818 i Nykarleby), men også nutidige digtere; både professionelle og amatører.

Analogi

Havets doft
är stark
som vinbärsbuskens
ånga,
än mer gemensamt har de två,
den övergivna släntens
buske
vildnar och bliver grov,
bliver mer lik havet,
vid dets rot
begraven
är en ännu ikke
dödad tid.

Ur: Torsten Bergman: En skiva lök (Helsingfors Schildt 1960)

En imponerende udgivelse er Författarnas Österbotten hvor redaktionen i foreløbig 4 fortobende år har udgivet 29 fragmenter (hvert år) af österbottniske tekster med ledsagende små biografier og særligt opfindsomt: Små saglige tekster om et eller andet österbottnisk fænomen med tilknytning til citatet. I nr 4 (2012) fandt jeg dette digt, der på poetisk vis sammenfletter de 2 røde tråde i årsmødet 2012: Hav og have (trädgård). Den saglige tekst handler om kirken i Kvevlax, hvor Torsten Bergman voksede op i præstegården.

Åskvädret

Zacharias Topelius 1845

Qvalm låg öfver all naturens prakt,
En tyngd öfver land och sjö sig lagt,
I hetta smäktade blomstren alla,
Och lunden törstade.

Vindstilla låg öfver fält och dal,
Och ingen pust gick i skogen sval;
Askgräva skyar som gamar summo
Omkring på himmelen.

Små fåglar sökte sitt bo i tid,
Och hjordarna sökte hemmets frid;
Hvart väsen bidade herrans väder;
Blott menskan trotsade.

Den rike herren på Vingsjö gård
Sitt folk sändt ut med befallning hård
Att berga frodiga hö't från ängen,
Förr'n regnet började.

Och folket lydde hans bud med hast,
Och slottern gick utan ro och rast,
Och svetten dröp från hvarenda panna; -
Tungt var det arbetet.

Men knappt var hälften af ängen tömd
Och halfva skördnen i lador gömd,
När skyn blef bjert med ramsvarta kanter
Och himlen mörknade.

Ett sus kom nordan och östan från,
På afstånd sporde man åskans dån;
Och stora stänkande droppar föllo
På hö't som doftade.

Snart rätt öfver skördarens hjessa small
Den rullande, skarpa, hvassa knall,
Ljungelden slickade molnens ränder,
Störtregnet strömmade.

Men rike herren af Vingsjö stod
På kullen högt med förbittradt mod.
Han bar en regnskärm, af stål var doppskon -
Och skuren smattrade.

Han såg fördervad sin vackra skörd,
Han såg sin doftande äng förstörd,
Han hädde himlen och hädde åskan,
Och blixten ljungade.

Och ingen vet hur dermed gick till,
Förklare den det förklara vill,
Om doppskons stål hade lockat blixten
På gudsförsmädaren;

Alltnog, när ovädret sen tog slut,
Och solen trädde ur molnen ut,
Då fann man herren af Vingsjö mållös
På kullen stående.

Stum, stel, förstörd, med en dåres skick,
Mot himlen stirrade hemsk hans blick -
Och från den stunden, när åskan hördes,
Den galne skrattade.

Aspegrens Grönsakssoppa/Skördesoppa

I Aspegrens trädgård i Jakobstad findes i orangen i hyggelig cafe, hvor vi fik flere måltider under årsmødet 2012. Et af dem var denne dejligt enkle og velsmagende suppe, som serveredes med hjemmebagt brød. Den kan varieres efter havens, markedets og spisekammerets udbud, og efter smag, og den er nogle steder kendt under navnet "fattigsoppa", fordi den ikke er kogt på kød. Den påmindet lidet om "redd grönsakssoppa" se Lommen 39.

Søde årsmødedeltagere har fået vores "madmor", Carina Wikman til at levere opskriften til Lommens læsere.

För 4-5pers

1-1½liter vatten	1 knippe Persilja
4 Potatis	2 msk Dragon
4-6 Morot	1 msk Timjan
1 Palsternacka	1-2 msk Mejram/Oregano
1 Kålrot (/rova)	200g Smältost (+ grädde)
½ Blomkål (/broccoli)	Salt
200g Bönor/ ärter	(Vit/svart peppar)
1 Lök	Det viktiga är olika sorters
1 Purjolök	grönsaker, örterna och
½ Vitlök (2-4klyftor)	smältosten...
Färsk örter efter	
smak....	Mvh Carina

Ny i styrelsen *Sissel Rübbert*

Født 1950 i Sauda, et industristed innerst i Saudafjorden på Vestlandet i Norge. Oppvokst i Trondheim, mens alle somre ble tilbragt på landet i Nord-Trøndelag i 1950- og 60-årene, der landskapet, slik jeg ser det for meg, var preget av åpne beitemarker og markblomster. Og selvfolgeleg glovarme sommerdager med sol og jordbær i sydvendte bakker, hester foran høyrvlene og et stort hesjemannskap som slukket tørsten i saftspannet i enden av hesjene. Utesaminert i 1976 ved det som den gangen het Norges Landbrukshøgskole (NLH), nå Universitetet for miljø og biovitenskap (UMB). Studieretningen var Naturforvaltning.

Jeg har jobbet innen forvaltning av reindrift i seks år i Troms og Finnmark, og vært ansatt ved Direktoratet for naturforvaltning siden 1984. Arbeidsoppgavene har variert fra hjorteviltoppdrett til informasjon. I 2009 fikk jeg oppgaver innenfor kulturlandskap. Jeg var med å starte iverksettingen av handlingsplan for slåttemark. I naturforvaltningen har det vært store endringer siden den nye Naturmangfoldloven ble vedtatt i 2009. Både juridiske og ikke minst økonomiske muligheter til å ivareta kulturlandskapet er blitt langt bedre enn for bare noen få år siden. Et viktig virkemiddel i loven er at det kan utpekes såkalte "Utvalgte naturtyper" og "Prioriterte arter". Disse er det knyttet både juridiske og økonomiske verktøy til. Flere av de naturtypene og artene som har fått eller snart vil få en slik status befinner seg helt eller delvis i kulturlandskapet. En av de første som ble utvalgt var slåtte-

Foto Bjørn Petersen

mark. Denne ordningen gir håp om at noen av perlene i det norske kulturlandskapet skal kunne holdes i hevd i lang tid framover. Vi søker å få arbeidet med skjøtsel av kulturmarkene utført av grunneieren selv. Jeg ser det som ønskelig at kulturlandskapet holdes i hevd gjennom et levende landbruk, og ikke ender opp som museumsaktivitet. Derfor er samarbeidet mellom naturforvaltning og landbruk avgjørende.

Jeg ser medlemskapet i Nordisk kulturlandskapsforbund som en mulighet til å knytte kontakter og gjennom det få impulser og ideer til det daglige arbeidet.

sissel.rubberdt@dirnat.no

Nyt fra styrelsen

Plukket og bearbejdet af Bjørn

Fra årsmødet: Stor tak til Olof og Lea for deres arbejde med Christer Boëthius' "Ängsdagbok".

Sissel Rübberdt valgt som norsk kontaktperson efter Lise Hatten.

Medlemsafgift 2013. Pga valutaudviklingen nedsættes det norske kontingent fra 275 til 250 NOK.

SABIMA (Samarbejdsråd for Biologisk Mangfold) har send et strateginotat i høring til 1/11, bl a til NKF's styrelse. Bl a om sammenhængen mellem arealudnyttelsen og biologisk mangfold.

Lommen nr 49, vår 2013 bliver første temanummer om græsning siden nr 37 (2006). Et emne kan være betydningen af at arbejdsheste er erstattet af sportshest. Et andet den jyske ko og dens potentiale som landskabsplejer på heden (optakt til årsmødet 2013). Eller den blå estiske strandengsko, og den røde litauiske, som er en af de meget få linjer efter den førhen meget almindelige røde danske.

En række forfattere er foreslægt, og styrelsesmedlemmerne prøver nu at træffe nogle aftaler.

Men sjovest er det jo, når der kommer bidrag fra jer medlemmer eller igennem jer, så tænk meget gerne på at skaffe, skrive eller tegne noget om græsning og husdyr. Ønskes modtaget senest 15/2-13.

Nordisk Bygd

Estland og Jokkmokk: Olof arbejder på at de enten kommer på tryk eller elektronik.

Telemark. Er lige på trapperne. Styret takker Ingvill for hendes store arbejde med finansiering og færdiggørelse. Jakobstad. Der foreligger ingen rapporter.

Styrelsesvalg 2013. Søren Espersen har varslet at han efter en solid årrække ikke genopstiller til styrelsen ved valget i 2013. De danske medlemmer får dermed større mulighed for at blive styremedlem og dansk kontaktperson. Måske vil nogle af jer blive spurgt direkte, om I vil stille op. Man må være forberedt på at styrelsesarbejdet plejer at være særdeles givende, både fagligt og socialt.

Økonomisk:

Forbundet ligger inde med ca. 240.000 DKK. i likvide midler.

Kommende udgifter: NB Jakobstad er ikke finansieret. NB Telemark kun delvist.

Lommen skal trykkes og forsendes = ca. 21.000. Der er udgifter til nærværende styremøde.

Årsmødet 2012 i Jakobstad:

Afrapportering og økonomisk resultat: Årsmødet forventes at gå i 0. NB er dog ikke finansieret.

Årsmøder 2014 og 2015:

2014: Falbygden, Skaraborgs Län i Västra Götaland. ca Midsommer er blevet foreslægt. Mats tar kontakt med Jan Lundegren om planlægningen.

2015: Lofoten og Helgelandskysten er blevet foreslægt.

Styrelsen 2012 samlet på Rosenlund. Från vänster: Sissel Rübberdt, Heidi Saaristo-Levin, Pål-Morten Skollerud, Søren Espersen, Mats Folkesson, Peter Tigerstedt, Olof Stroh och Andreas Övergaard. Ingvill Buen Garnås saknas. Foto Lea Stroh

Årsmødet 2013

22. - 25. august

IDENTITET OG LANDSKAB I VESTJYLLAND

i samarbejde med Ringkøbing-Skjern Museum og Varde Museum

Tidsrummet er flyttet en uge senere end først tænkt, for at vi kan overnatte samlet i Hjemmeværnets skole Nymindegablejen, Vesterhavsvej 302, Nymindegab, 6830 Nørre Nebel.

Det oprindeligt tyske militæranlæg er så stort, så vi uden problemer kan være 50 deltagere. Priser og standard svarer til vandrehjemspriser med mulighed for eneværelse. Vi forventer, årsmødet kommer til at koste et sted mellem 3.000 og 3.500 dkr.

22/8 indledes med middag kl.19:00, hvorefter vi får en række foredrag om Vestkystens geologi og historie og om nyttesyn vs. oplevelsesøkonomi som drivkraft i det vestjyske landskab.

23/8 går turen til de store græsnings- og høsletslandskaber Tipperne og Værneengene i den sydlige ende af Ringkøbing Fjord. Her hører vi om høsletkultur, jagt og fiskeri og om sandflugten. Vi kommer også ind på dagens landskabsvedligeholdelse. Derefter går turen nordover ad Holmslands Klit med stop i bl. a. Hvide Sande, hvor vi hører om hav- og fjordfiskeriet og den

gamle fisker-bondekultur (jf Thomas Højrup's artikel s 27 i dette nummer).

Vi håber, der bliver tid til et stop i den gamle købstad Ringkøbing, inden turen -delvis til fods- går mod Bundsbaek Mølle, hovedkvarter for Ringkøbing-Skjern Museum. Efter aftensmaden afholdes årsmødet på Bundsbaek Mølle.

24/8 kører vi gennem Blåbjerg Klitplantage til Filsø, der er under gendannelse som én af Danmarks største søer. Videre over Kallesmærsk Hede til Oksbøl, hvor vi skal se bl.a. Tirpitz-bunkeren fra 2. verdenskrigs Atlantvold.

Dagen slutter på halvøen Skallingen med Vesterhavet til den ene side og Ho-bugtens marsklandskab til den anden. Festmiddag formentlig på Ho Kro, et af egnens virkelig gode madsteder.

25/8 er hjemrejsedag, men på vejen til Billund kan vi nå at se det store Skjern Å-projekt og måske et af de få tilbageværende engvandingsanlæg.

Velkommen til Vestjylland!

Søren Espersen

Medlemserving

Takk for sist til dere som deltok på årsmøtet i Jakobstad! Som vanlig ble det både lærerikt og hyggelig, og Heidi og Peter fortjener stor takk!

Denne utgaven av "Lommen" inneholder flere artikler som gir informasjon fra dette årsmøtet. De som ikke hadde anledning til å delta i år vil på denne måten kanskje få et inntrykk av det vi som var tilstede opplevde.

Neste årsmøtet er i Danmark, nærmere bestemt sydvest på Jylland. Det er hele tiden noe å se frem til!

Retningslinjer for foreningens arbeid for perioden 2012-2015 ble diskutert og godkjent av årsmøtet. Det er ikke store forandringer fra det som ble vedtatt i 2008, noe som tyder på at medlemmene mener vi i styret arbeider med de riktige sakene.

Et forhold gir imidlertid grunn for bekymring. Medlemstallet har sunket dramatisk de senere årene, og ved siste opptelling hadde foreningen mindre enn 150 medlemmer. Hvis vi ikke greier å snu denne utviklingen, sier det seg selv at NKF vil forsvinne i løpet av noen få år. Medlemstallet er viktig for å skape legitimitet for foreningen når vi søker om støtte eller engasjerer oss i saker vedrørende kulturlandskapet. Medlemskontingennten er også en forutsetning for å kunne utgi "Lommen", og for å opprettholde andre aktiviteter i foreningen.

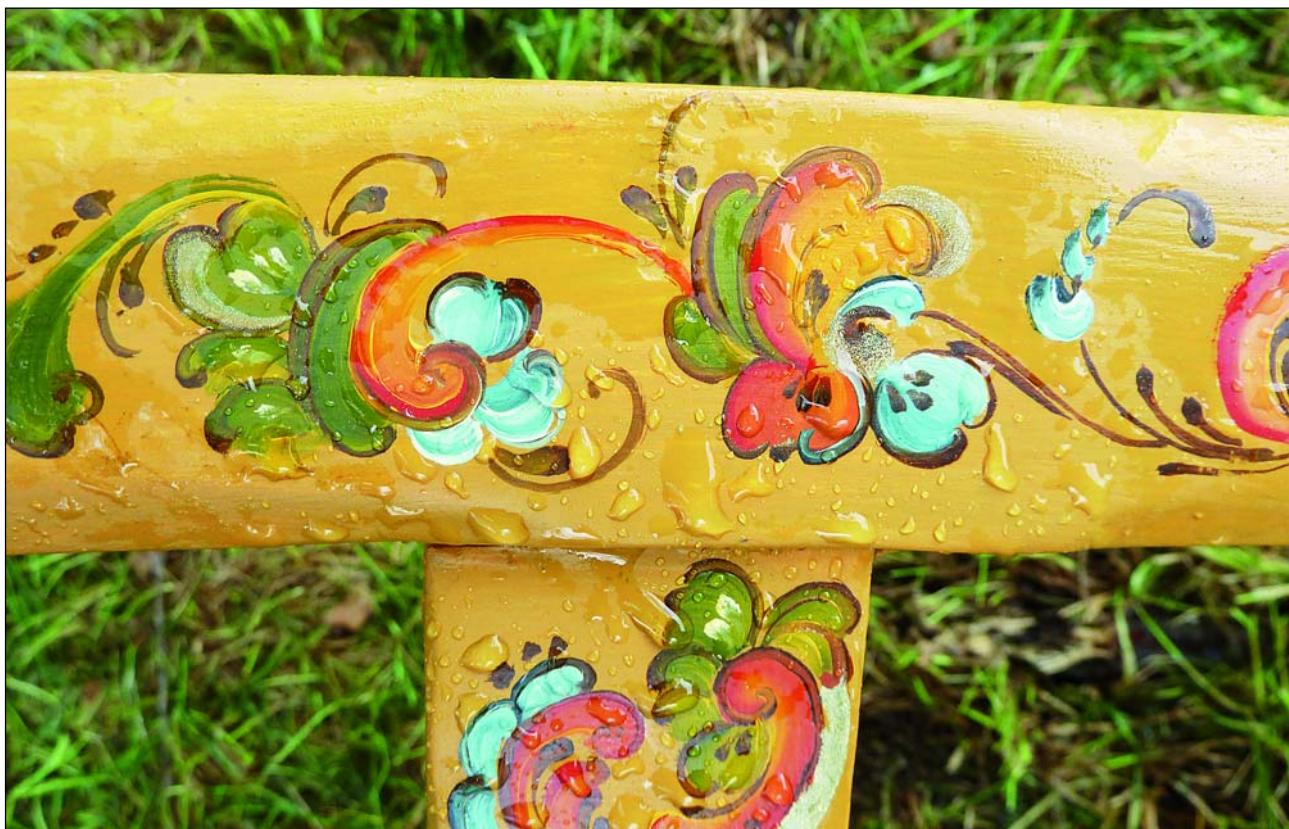
I en egen artikkel i dette bladet forsøker Redaktøren å analysere hvorfor vi mister medlemmer, og hva vi kan gjøre for å snu denne utviklingen. Spørsmålet ble selvsagt også diskutert på årsmøtet, og det var mange gode forslag til hvordan styret bør gripe saken an. Kelvin Eklund beskrev hvordan man tidligere vernet medlemmer, og på den tiden var medlemstallet over 800!

Det vi håper på, og ber om, er at du som medlem også gjør en innsats. Personlig kontakt er en god måte å verve medlemmer på. Medlemmene samlet har også en mye større kontaktfalte enn oss i styret. På denne måten kan vi kanskje nå ut til grupper eller personer som er opptatt av kulturlandskapet, men som ikke kjenner til Kulturlandskapsforbundet. Det føles kanskje fremmed for mange å gjøre dette, men en formildende omstendighet er jo at første års medlemskap er gratis. Og henvender du deg til kontakten i landet der du bor, kan du få tilsendt ekstraørgaver av "Lommen" eller "Nordisk Bygd" for utdeling. Det er ingen grunn til å skamme seg over disse publikasjonene!

Styret planlegger også å dele ut en premie til den som verver flest medlemmer: En vakker ljå (lie, le) i høy kvalitet - eller som alternativ ett gavekort til en bokhandel.

Lykke til!

Andreas Øvergaard

Lieorv (detalje) - fint rose malt orv. Vil man have det så pynteligt, må man selv få det malet. Foto Bjørn Petersen

Förbundets HEMSIDA

- ett pågående framtidsprojekt

Sedan snart ett årtionde har förbundet haft en hemsida www.n-kf.org. Sidan har varit enkelt upplagd, den har varit billig (lite drygt 5 000 NOK/år) och den har skötts helt ideellt. Man kan gott säga att den har varit försummad och inte utnyttjats till sin fulla potential. Styrelsen har varit pinsamt medveten om detta. Men det man är medveten om får man ju råda bot på!

När så Ingvill Buen Garnås kom med i styrelsen såg vi en möjlighet att gå vidare. Ingvill är ledare för Kulturlandskapssenteret i Telemark som också organiserade årsmötet 2011. Senteret har i samverkan med stiftelsen Norskt Kulturarv arbetat med att utveckla en norsk kulturlandskapssida. Sommaren 2011 gick vi så in med en ansökan till Nordisk Kulturfond om att få vidareutveckla en nordisk kulturlandskapsportalen och fick 100 000 DKK till ett förprojekt. Uppdraget har sedan legat hos Ingvill och Kulturlandskapssenteret som också kunnat utnyttja en del av samarbetsramen med Norskt Kulturarv. Till projektet har styrelsen också knutit Sören Espersen, Peter Tigerstedt och Anna Westman.

Projektet är nu färdigt att avrapporteras till Nordisk Kulturfond. En rapportversion ligger på nätet som <http://nkls.intbuilder.com/>

Men vi är inte färdiga!

Vi ber er gå in på båda sidorna, den gamla och den nya, fundera och komma med kloka synpunkter och förslag. Vad tycker ni om innehåll, utseende och struktur? Och hur skall vi bäst utnyttja och vidareutveckla hemseiteprojekten? Ett antal frågor ligger i luften:

The screenshot shows the homepage of the Nordisk Kulturlandskapsförbund. At the top, there's a blue header with the organization's name and a small logo of a person standing next to a tree. Below the header is a large image of a traditional Norwegian wooden cabin with a thick green moss roof, situated in a lush green landscape with mountains in the background. To the left of the main content area is a vertical sidebar with links: HJEM, OM FÖRBUNDET, BLI MEDLEM, PUBLIKASJONER, ARRANGEMENT, ÅRSMÖTER, REFERATER, BILDEARKIV, and KONTAKT. The main content area has a light blue background. It features a section titled "Bli medlem i Nordisk Kulturlandskapsförbund!" with a "Bli medlem" button. Below this is a section about an event: "Cultour - konferanse om kulturlandskap, kulturminner og reiseliv." At the bottom, there's a "Bokslipp: Ömse sidor om vägen - Allén och landskapet i Skåne 1700-1900." The footer contains the URL www.n-kf.org.

* Skall vi föra ihop sidorna till en gemensam sida, som då förmodligen kommer att heta www.kulturlandskap.org, eller bör man sikta på en gemensam, mer förbundsspecifik, sida kombinerad med nationella kulturlandskapsportaler som är mer saksinriktade? Hur påverkar det i så fall struktur och utseende?

* Skall man satsa på att ha ett aktivt diskussions- och debattforum knutet till sidan? En renodlad bloggspalt för mer eller mindre daglig diskussion? Artiklar med möjlighet att kommentera? I båda fall krävs en kontinuerlig redaktörsfunktion. Den kan knappast drivas helt ideellt utan kostar pengar.

* Detsamma gäller möjligheten att hålla sidan å jour även vad gäller sakinnehållet, länkar, evenemang och rapporter m.m. i slutändan: hur prioriterad skall sidan vara för förbundet i den ekonomiska planeringen? Vi skall naturligtvis söka och förhoppningsvis få medel till fortsatt utveckling och även drift.

* Målgrupperna är nu "gårdbrukere, 'folk flest', barn och unge, samt offentlig förvaltning". Skall vi ha vidare ambitioner?

* Projektsidan är nu uppbyggd kring eget fackinnehåll - med hänvisningar till relevant litteratur - och kunskapspridning samt i viss mån länkar till nationella institutioner. Skall det vara huvudsaken eller finns det andra uppgifter? Vilka?

Ni kan säkert komma på mer. Skriv ner era tankar och sänd dem till Andreas Övergaard andr.ove@online.no och Ingvill post@kulturlandskapssenteret.no

Olof Stroh

The screenshot shows the homepage of Nordens Tradisjonelle Kulturlandskap. The header includes the organization's name and a search bar. Below the header is a large image of a traditional Norwegian wooden fence made of logs. The main content area has a green background. It features a section titled "Kulturlandskapet gror igjen - hva så?" with a "Les mer..." link. Another section is titled "Ekonomic tilvikt - Ekologisk bærekraft och stabilitet" with a "Les mer..." link. At the bottom, there's a section titled "Biomangfold i jordbrukskulturlandskap" with a "Les mer..." link. The footer contains the URL http://nkls.intbuilder.com/.

Et relevant nordisk kulturlandskabs-forbund år 2013

Tekst og fotos Bjørn Petersen

"Dont tell it - show it." er et kendt journalistisk slogan. Det hjælper ikke at fortælle, hvor god og relevant, man er. Hvis folk ikke selv ser det, så reagerer de ikke som ønsket.

Hvad får folk til at se NKF som relevant?

Om man af nogen anledning får et års gratis prøvemedlemskab af NKF, så opstår året efter spørgsmålet om man vil prioritere 250 kr på et års betalt medlemskab. Det vil de færreste prøvemedlemmer, ser vi tyvärr.

Folk flest i Norden er med i mange forskellige foreninger, og "rydder op" en gang imellem. En gang om året, eller løbende; måske når der er tilfældig krise i privatøkonomien. Man vurderer de enkelte medlemskaber ud fra forskellige mere eller mindre stringent principper, men en fælles tilgang kan måske være: Hvorfor skal jeg kaste mit lod på netop denne? Og her vrager flertallet af nye altså NKF.

Hvorfor?

Man får:

- hvert år 2 numre af det gode tidsskrift Lommen.
- nogle år et eller to gode årsskrifter (Nordisk Bygd).
- nogle år nogle andre gode publikationer (fx Ångsdagbok).
- mulighed for at købe en dyr, men virkelig god sel-skabsrejse med blandet fagligt indhold.
- nogle år tilbud om gode faglige ekskursioner med mere specifikke emner (fx botanik).

Man støtter:

- produktionen af ovennævnte goder.
- tanken om at nordiske kulturlandskaber er værd at værne om.
- et personfællesskab, man måske har en vis personlig eller faglig berøring med.
- en gang imellem et hørningssvar til støtte for noget med principiel betydning.

Man yder:

- 250 kr, der også kunne bruges til fx Amnesty, natur fredning, bygdelag, botanisk forening, museum etc.
- måske en indsats med artikelskrivning eller foreningsbureauaurati. ...hvis man bliver bedt direkte om det.
- I tilfælde af at man fx på et årsmøde har knyttet personlige kontakter, måske råd og faglig støtte til andre.

Et udsnit af medlemsskaren til årsmøde i præstegården Rosenlund.

Man gör aktivt i de fleste tilfælde ingenting.

Man involveres sjældent, og normalt kun gennem direkte personlig kontakt med medlemmer af styrelsen.

Man oplever åbenbart ikke at det er lige så relevant som andre foreninger, der vil have ens kontingent.

I øvrigt er "tidsånden" ikke til foreninger. Unge engagerer sig hellere i enkeltsager uden permanent forpligtelse. Og hellere praktisk oplevelsesorienteret arbejde, end møder og andre upraktiske tidsfordriv. Det er 2 grundvilkår.

Den længe ventede nye hjemmeside med kulturlandskabs-portal vil ikke af sig selv give flere medlemmer. Den kan forhåbentlig give fagfolk og interessererde nemmere adgang til nyttig viden og inspiration - men det vil ikke i sig selv være et argument for at være medlem af forbundet som står bag den.

Når prøvemedlemmer ikke betaler næste år, er det fordi de mangler en god nok grund. Om vi *reklamerer godt nok* er ligegyldigt. Faglige og personlige relationer og resultaterne tæller.

Vi sælger ikke noget, men prøver at fremme bestemte udviklingsveje i kulturerne og landskaberne. *Lykkes det*

Fokuseret lokal aktivitet i kort tid. Kildeengens Høsletlaug

godt nok? Vi laver faglig "efteruddannelse". Lærer man nok nyt via NKF?

Medlemsafgiften betales ikke af husholdnings- eller gavebudgettet, men budgettet til ideelle foreninger og indsamlinger. Vi konkurrerer med Kraeftens Bekämpelse, Læger Uden Grænser, Røde Kors, Naturskyddsforeningen osv. Og måske ikke mindst: Den lokale hembygdsforening, museums-støtteforening, landsbylaug, naturforening og andre der arbejder konkret og lokalt for landskabsværdier. Har man begrænset tid og økonomi til landskabsværdier, vil man ofte finde at lokale praktisk indrettede foreninger giver større udbytte af investeringen end det fjernere og mere teoretiske NKforbund. Forstår man forbundet som et fagligt forum for fagpersoner i forskning, forvaltning og formidling, står vi stærkt som storleverandør af bredde og diversitet, men svagt i nærværelse, snabb tilgængelighed og præcision. Som fortravlet forvalter eller fordybet forsker, søger man snarest kontakter med velkendte kompetencer i præcis de emner,

I forbundets ungdom var et stort og vigtigt skridt at skabe helt grundlæggende internordisk kontakt mellem fagmiljøer og praktikere. Dengang var kontakt mellem geografisk spredte personer omstændelig og sjældnere end nu. I mobiltelefonernes og internettets tid er det nemt at holde kontakt med fagmiljøer i andre lande. Også gennem faglige netværk, som fx LinkedIn m fl. Der kan mangle tid til at dyrke kontakten, og at sortere i overfloden af information, men omvejen over NKF for at få kontakt med fx en norsk slætterengs-botaniker eller en finsk prydbusk-genetiker vil ofte være unødig. Den grundlæggende kontakt-mulighed er ikke et stærkt argument. Et svagt, måske, men idag er der så mange andre enkle muligheder.

Er NKF relevant for andre end os gamle venner?

NKF kan godt blive relevant nok til at prøvemedlemmer vil fortsætte efter prøvetiden. Hvis vi indstiller det på, hvad der idag er brug for: Anvendelig støtte til konkret lokalt arbejde og Snabb adgang til special-viden.

Geologisk udstilling i færdigudgravet grusgrav i Tarup-Davinde. Skabt af *Den Fynske Stenklub*.

man holder på med. Snævert? Ja, måske, men præcist og effektivt.

NKF kan blive bedre til at imødekomme begge behov: praktisk støtte til konkret og lokalt arbejde og snabb adgang til special-viden. Det gør vi ikke nok i dag, og derfor er vi ikke relevante nok for nye medlemmer, der har prøvet os et år. Med os gamle er det noget andet: Vi har personlige bånd, og vel tilredne kæpheste som er grunde nok.

Som prøvemedlem må og skal man naturligvis vurdere: Hvad kan forbundet og mit medlemsbidrag gavne i det kulturlandskab, som jeg elsker og bekymrer mig om? Det er et sundt vurderingsprincip; også generelt, for forbundets formål er ikke at overleve eller fastholde medlemmer. Succes-kriterierne ligger ude i landskaberne. Det er dér, vi skal måles. Gør forbundet ingen forskel dér, er det måske en meget hyggelig rejsearrangør og udgiver-platform, men egentlig ikke ret relevant.

Det kræver måske lidt ændret organisations-forståelse i nogle af de retninger, der blev nævnt på diskussionen lørdag i Jakobstad.

Den praktisk anvendelige støtte skal kanaliseres til, hvor behovene findes. Både i form af:

- hænder, der vil hjælle til, f eks som ferieaktivitet eller andet ulønnet arbejde.
- hjælp til udarbejdelse af støtteerklæringer og remiss-svar mm, som afsendere på passende niveau kan bruge.
- viden og inspiration, som måske kan genbruges, fra lokale aktive andre steder, og fra den høje faglighed, som skatter og fonde betaler, og som praktikere bør have bedre adgang til.

Disse 3 slags behov peger i retning af den paraply-organisering, flere talte om på årsmødet. NKF skal nationalt tilbyde at skabe kontakt og koordinering mellem regionale og lokale foreninger og grupperinger. Og sam-nordisk skal vi yde støtte til opgaver, der kalder på flere

Den første skibssætning bygget siden vikingetiden.
Sagnlandet Lejre. *Sagnlandets Venner*

eller andre ressourcer, end der findes lokalt, regionalt og nationalt.

Betyder det at forbundet ikke skal appellere så meget til at samle på individuelle medlemmer? Og istedet indrette sig på langt flere institutionsmedlemmer? Måske. Og måske vil flere opleve det som relevant at støtte en paraplyorganisation, der rent faktisk gør (omend indirekte) gavn i ens lokale landskab.

Den snabbe adgang til special-viden handler i nutiden ikke så meget om at samle og opophage viden. For special-viden er ikke utilgængelig; der er bare for meget, og derfor er det uoverskueligt at orientere sig. Problemet er ikke at skaffe viden, men at sortere og kvalitetskontrollere. For hjemmesiden betyder dét især noget for udvælgelse (og især -vragelse) af stof, og for at det, der findes, fremstår MEGET velordnet og overskueligt. For forbundets relevans for medlemmer betyder det, at de i langt højere grad skal være aktive og i kontakt, også mellem de årlige årsmøder. Både som arrangører (og deltagere) i kurser, seminarer og andre specialarrangementer (ligesom de botaniske ekskursioner, der har været nogle stykker af), og som rejsende praktikere. NKF kan fx formidle ekspertbistand efter ønske, og udbyde pladser på relevante kurser og seminarer mv.

Det er relevant at jeg som styremedlem og Lommeredaktør får betalt udgiften til et dagkursus i Nordjylland om tørvegravningens historie, praktik og landskab. Kendskabet til kurset kommer ad helt anden vej end NKF. Måske var det endnu mere relevant, hvis NKF som viden-delende forbund formidlede pladser på et sådant dagkursus til andre tørvetrillere, med viden og erfaringer fra andre dele af Norden. Det er også højst relevant at forbundet betaler for at Anna Bodil Hald deltager i Bertebo-konferencen (se s 24).

Tilsvarende med andre aktiviteter, styrelsen hører om, og som burde udbydes og kommunikeres til andre med måske større fokus på emnet. Forbundet som sådan

Naturregistrering i gammelt anstaltsmiljø.
Sct. Hans Hospital *DNsbynatur-netværk*

kan ikke altid vide, hvem der kan bruge sådanne tilbud. Og man kan ikke sende mails til alt og alle, hver gang. Men de lokale foreninger og faglige netværk under paraplyen kan godt modtage fx et månedligt nyhedsbrev med interessante tilbud. Og selv vurdere relevansen. NKF kan måske formidle rejseleger eller lignende til lokale foreninger, der vil sende nogen af sted. Måske kan forbundet generelt formidle donationer til medlemmers kurser, konferencer, studierejser, undersøgelser osv. Lokale initiativer, der går i gang med større praktiske projekter, bør gennem NKF kunne søge kontakt med såvel "praktiske grise", der vil komme og hjælpe og lære, og med "teoretiske høje", der vil komme og lære fra sig - eller på afstand yde sparring og rådgivning.

Sådan imødekommer vi:

- at medlemmer kan få noget, de rent praktisk har brug for.
- at medlemmer kan yde noget, som nogen efterspørger.
- at medlemmer kan gøre noget, involvere sig og opleve noget (til rimelig pris).

Altså de punkter, hvor NKF nok står svagest, og derfor har svært ved at fastholde prøvemedlemmer. I praksis er langt de fleste medlemmer jo udenfor årsmøderne helt passive. Og hvad der fremfor alt kan holde os mennesker i gang med noget - det er at vi faktisk er i gang med det.

Så jeg mener, det er dét, forbundet/styrelsen skal bestræbe sig på: Modernisere organiseringen, så NKF bliver en aktiv paraplyorganisation, der indretter sig på at hjælpe sine medlemsorganisationer og -personer med at komme over de barrierer etc., som hindrer dem i at gennemføre de aktiviteter, de har brug for, og måske drømmer om.

Et alternativ er at vi kan nyde forbundets vældig hyggelige otium i tryg forvisning om ingen kommer udefra og ødelægger den gode stemning og de gode gamle vaner.

Indtryk fra den 8. Bertebos Conference:

How can we ensure sustainable cattle production systems for future generations?

9. - 11. september 2012 i Falkenberg, Sverige

Anna Bodil Hald

Bertebos Conferencen bestod af 1½ dag med faglige indlæg og en ½ dag med ekskursion til to af Bertebos landbrugsaktiviteter: Berte Qvarn og Berte Gård. Se mere på www.berte.se.

Konferencens hoved oplægsholder var professor Karen Beauchemin fra Canada. Hun var nomineret til den 8. Bertebos pris. Hun holdt et veloplægt, blændende godt og pædagogisk oplæg om klimagasser og dyrehold. Og så gjorde hun meget ud af, at man skal se på helheden. Alle konferencens oplæg og et sammendrag af dem kan fra slutningen af 2012 ses på hjemmesiden www.ksla.se

Jeg spurte i pausen Karen, om der var noget vi har ødelagt hos vores husdyr: Har naturen virkelig indrettet drøvtyggerne så ødselt, at den energi, der er i metanen, de udskiller - gennem munden! - bare skal gå tabt. Hun vendte problematikken om og pointerede, at det er fantastisk, at naturen er udstyret med dyr med fire maver, der kan udnytte al den cellulose, vi andre ikke kan udnytte. Det har hun så ret i. Netop det at drøvtyggere kan nyttiggøre den cellulose, vi andre ikke kan leve af, kom frem flere gange under konferencen. Det skal så bare sikres, at det også er det, de lever af. Også nødvendigheden af kvægs madindtag til sikring af biodiversiteten og de rekreative værdier kom klart frem. Det var dejligt at høre for mig, der har biodiversitet og pasning af kulturlandskabet som mål.

Flere af oplægsholderne kom ind på andre klimatiske pluss og minusser vedrørende kvæg. Et af plussene var mere C-binding i jorden som følge af flere vedvarende græsmarker.

Flere oplægsholdere mente, at fremtidens ko bliver mindre klimabelastende. Det kan ske ved at manipulere fabrikken i koens vom på forskellig vis, herunder hæmning af sidste led i metan-dannelsen, og gennem avlsarbejdet. Men ikke naturen har afprøvet det? Også flere sekundære indholdsstoffer i foderet begrænser metanudslip. Disse stoffer har naturen mange af! For de svenske landmænd er der lys forude. De kan få vejledning om mindre klimabelastende produktionsmetoder. I den sammenhæng er det værd at bemærke, at kunstgødning resulterer i en stor klimagas-belastning med N₂O og forbrug af energi.

Det faktum, at drøvtyggere er en klimabelastning, betyder, at vi skal spise mindre kød. Og når vi så spiser det, skal det være dyr, der har plejet

kulturlandskabets biodiversitet. Det er svært at gennemskue de mange beregninger, der laves af forskere og organisationer vedrørende klimaregnskab på produkter. De er heller ikke enige om, hvordan der skal beregnes. For eksempel hvordan kødet fra kalven, der indtil videre er nødvendig for at en ko kan give mælk, skal fordeles på mælkens og kødets klimabelastning. Under frokosten hørte jeg én sige, at mælke-lobbyen har gjort deres arbejde godt. Selv om kød fra gris og kylling og mælk har en mindre klimabelastning end oksekød, så hjælper det altså ikke biodiversiteten at substituere vores proteinindtag på den måde.

Også som forbrugere kan vi gøre noget. Madspild hos os er en stor post på klimaregnskabet. Mad baseret på dyr, der er fodret med soyabønner, der har fortrængt regnskovsområder, er slet ikke farbar. En oplægsholder foreslog skat på kød og tilskud til målrettet naturpleje. En Arla-repræsentant holdt oplæg. Her opdagede jeg, at Arla har købt Closer to Nature™ som TM (varemærke). Det forpligter efter min mening. Det er kun i fjeld og i alperne, jeg har set nutidens mælk være i kontakt med noget der ligner mere end 5-10 forskellige planterarter per m². Måske har jeg misforstået Arlas varemærke.

Mit budskab er: Spis mindre kød og andre animalske produkter. Efterspørge kød fra dyr, der har plejet kulturlandskabets vilde biodiversitet. Spis lokale produkter. Spis økologisk dyrket mad. Brug det hele - kød er andet end bøffer. Smid ikke mad ud.

Foto: Bjørn Petersen

2 af pionererne i genrejsningen af dansk høslæt: Niels "Åmand" Johannesson og sön.
Foto Jens Ole Andersen

Kulturlandskaber, det er slut med at besøge

Jeg var i begyndelsen af august på den sædvanlige tur til Öland, hvor jeg besøgte naturreservatet Lilla Horn i Pernäs sogn for at se en velpasset høeng. Huskede den fra mit første besøg i 1970erne, hvor den gjorde stort indtryk på mig. Har været der nogle gange siden, men altid før høslet. Denne gang var besøget skuffende. Alt var slæt med maskine. Ærgerligt, og jeg besluttede at slette Lilla Horn fra listen over steder, der er værd at besøge.

I Borgs ängar (ved Gråborg) havde jeg samme oplevelse. Her var den fine høeng også slæt med maskine. Så godt som det lod sig gøre, for engen er noget ujævn og stenet. Synet var så forstemmende at Borgs Hage også kom på listen over kulturlandskaber, det er slut med at besøge.

Efter disse kedelige oplevelser besluttede jeg, at hjemturen skulle gå over Linnés Råshult i Småland, der altid har stået for mig som idealet af et velpasset 1700talslandschap med velpassede høenge og bittestående agre. Men også her fandt jeg kun forfald. Kun maskinslæde høenge

og opgivne agre. Væk var hele det fine, velpassede kulturlandskab. Så Råshult kom også på listen over triste steder, der kun vil ødelægge ens gode humør - ligesom det nærliggende Höö-reservat. Men det blev strøget af listen for mere end ti år siden.

En gammel mand med kærlighed til kulturlandskab og sans for det ægte bliver let en sur gammel mand, når broderfolket laver nogle af sine bedste høenge om til modificerede industri-landbrugsarealer. Er I blevet så fattige og uengagerede derovre "hinsidan"? En gang var det jer, der var det lysende forbillede for os danskere, og fortsætter det på den måde, ender det med, at det er jer, der skal krydse Øresund for at se en velpasset høeng. Fx Strøgårdsvang i Gribskov. Her forsøger vi at levere den ægte vare. Og derfor vil vi ikke have, at engen skal ødelægges af traktorkørsel.

Sven Thorsen, Nykøbing Falster

Se også debatindlægget "Ölands växtrikedom håller på att kvävas" af KAJ SAND-JENSEN & HANS HENRIK BRUUN SVENSK BOTANISK TIDSKRIFT 106:3-4 (2012) s 201-204.

På s 204 heri kan man også læse Länsstyrelsens svar.
Denne debat handler mere om gødskning og håndtering af husdyrgødning, end om slæt-metoder.

Fra den righoldige litteratur om Öland vil Lommen i øvrigt gerne fremhæve en lille, men god publikation: Nordisk Bygd nr 17. "Öland och Världssarvet" fra 2004. Med artikler om Ölands berggrund, natur, historia, odlingslandskap (i sör), "Att förankra ett världsarv" og Stora Alvaret og dets forvaltning. ISSN 0908-911X

Frø, rabarber, æbler og kendte forfattere - besøg på norsk museum om havebrug

Tekst og fotos Susanne Friis

På Norges sydkyst udenfor Grimstad - som slet ikke er en grim stad - ligger Norsk Hagebruksmuseum. Grimstad er nok mest kendt for sine tætbeliggende, hvide træhuse, som er klinet ind mellem klipper og ligger klos op af en udstrakt lystbådehavn. Forfatteren Henrik Ibsen boede her for 150 år siden, Knut Hamsun er også et kendt bysbarn. En rigtig digterby - men også et stort område, hvor havebrug og landbrug har spillet en stor rolle. Åbenbart så stor, at der er blevet et museum om det.

Museet ligger lidt udenfor centrum, hvor der blev startet gartnerskole i 1923. Det rummer udstilling om frugtvin af rabarber og ribs, honning og bi-produkter, plancher om bevarelse og beskyttelse af gen-ressourcer af mangfoldige gamle frøsorter. Der er også en lille præsentation af tidligere frøsalg fra det lokale frøfirma. Det var så livagtig at jeg troede frøene virkelig var til salg og valgte en 'Petrowsky' sort af majroe, *Brassica rapa*. Desværre var den jo ikke til salg, men på udstilling. Senere har jeg heldigvis fundet den gennem Nordgen og Plantearven. Nu spører den fint udenfor.

Der er et arboret med 800 forskellige arter af træer og en samling af bevaringsværdige gamle sorter af æbler. Nogle er kendte fra flere steder i Skandinavien: 'Filippa' som i Danmark regnes for et fynsk æble 'Signe Tillisch' også kendt fra Lolland-Falster (DK) og juleæblet 'Rød Pigeon'. 'Haugmann', der har været meget udbredt på østlandet (No) og mindre kendte som 'Linda' og 'Citronæble'.

Museet ligger i området Dømmesmoen, hvor der er mulighed for at strække ud: Om vinteren med ski på oplyst løjpe og om sommeren en 10 kilometer lang trimrerute gennem varieret terræn. Det tager et par timer, hvis man ikke opholder sig for længe ved det hav af blåbær, revlingebær, enebær og rønnebær, som der også er.

Som nævnt har forfatteren Henrik Ibsen boet her, han var i apotekerlære her i seks år. Der er skabt en fin apotekerhave, som den ville have set ud på det tidspunkt. Planterne er sammensat efter deres helsevirkning. Et bed med hjertestyrkende planter, for eksempel løvstikke, *Levisticum officinale*. Et andet med urter som bruges mod hoste og andre luftvejslidelser: Solhat *Echinacea purpurea*, lægestokrose *Althea officinalis*, læge-alant *Inula helenium* og lungert *Pulmonaria officinalis*. Et tredje samler urter som virker på maveonder: Røllike *Achillea millefolium*, mynte *Mentha* sp., kulsukker *Symphytum officinale* og malurt *Artemisia absinthium*. Apotekertiden i Grimstad har sikkert givet inspiration til at forfatte om kvindeskæbner fra borgerskabet og kvinders status i ægeskab og samfund, som ofte var et tema i det han skrev.

Anlægget er som en skive med solens stråler. Gangene er stråler og bedene indimellem lyser op med blomster i forskellige farver. Hvor strålerne sammes er der siddepladser med udsigt til hele Ibsens urtehave.

Inde på museet er Knut Hamsuns traktor udstillet. Han drev i en periode landbrug på egenen. Hans forfatterskab omfatter blandt andet landlivet som daglejer i nord-norge og temaet kultur - natur om hvilket er bedst. Her skrev han sit værk "Paa gjengrodde stier" med selvransagelse og refleksion over sit politiske standpunkt under 2. verdenskrig. Byen har på sin vis også reflekteret, og anerkender ham som forfatter.

I dag ser man stadig lidt rabarber, fortsat er der meget havebrug i området. Nu er det i stedet for sylteagurker, som der satses på. Museet på den norske riviera er bestemt et besøg værd, så hvis vejen alligevel falder forbi, så afsæt lidt tid til Norsk Hagebruksmuseum.

Links: <http://www.gbm.no/hagebruksmuseet.html>

Kampen om vestnordisk fiskeri og fangstret - før og nu

Foto Jørgen Weber

Eksemplificeret med Thorupstrand Kystfiskerlaug

Tekst og fotos Thomas Hørrup

I 2005 besluttede den daværende danske regering og Dansk Folkeparti, at Danmarks andel af EU-havets fiskekvoter skulle konfiskeres fra fiskerne og gives til bådejerne som omsættelig ejendom. Privatiseringen kaldtes med en kraftig underdrivelse "Ny Regulering". Den var et brud med tusind års dansk forvaltningstradition, hvor konge- og statsmagtens autoritet sikrede kystens folk ret til at fange fisk i danske farvande. Staten beskyttede dels befolkningens fangstret mod at blive til først feudale; senere kapitalistiske monopolers privatejendom. Dels beskyttede den fiskebestandene mod misbrug og overudnyttelse gennem mindstemål på maskestørrelser, regulering af fangstteknikker, periodevis forbud mod skadeligt fiskeri i særlige farvandsområder og mange andre tekniske reguleringer.

Da alle fiskere havde fangstret, organiserede de fra tidligste tid fiskeriet ved at slå sig sammen om at drive partsfiskeri. Båden, redskaberne og hvert besætningsmedlem får hver deres del i fangsten, så alle parter er lige interesserede i at det drives godt. Partsfiskeriet var så

effektiv en konkurrent til det store koncernfiskeri med sejl- og damptrawlere ude til havs, at da partsfiskerne fra ca. 1900 kunne lægge små glødehovedmotorer i deres skibe og sende frisk fisk med jernbane til markederne i de europæiske storbyer, så erobrede de havfiskeriet i Nordsøen, Skagerrak, Kattegat og Østersøen fra de kapitalistiske rederier. I stedet for trawl brugte partsfiskerne snurrevod, garn, krogliner og andre redskaber, der ikke krævede stor maskinkraft.

Fiskeriforvaltingernes svigt

I 1970'erne svigtede mange staters fiskeriforvaltninger deres ansvar ved at se stort på denne beskyttelse. I vækstens navn lod de havfiskerierne ekspandere hæmningsløst. Skattefradagsret i fiskerierhvervet og støtte til større fartøjer pustede kapaciteten op. Naturressourcerne kom under voldsomt pres, og da Island, for at beskytte sine fiskere og ressourcer, udvidede sine økonomiske zoner til 200 sømil, fulgte alle andre kyststater trof for at kunne udelukke hinandens fiskere. Kapløbet fortsatte udenfor

Thorupstrand landingsplads, billedet viser, hvordan landingspladsen holdes ved lige som kulturlandskab af en høfde, der hober ral op, så "kielbrink" går ud i den dybe kil mellem land og første revle og danner en god og dyb landing - med gummigeden planes kielbrinken til, så bådene kan trækkes op over den.

zonerne, og EU tog del i erobringen af "historiske rettigheder" herude ved at støtte udbygning af havgående trawlerflåder. Da partsfiskerne ikke lod sig udkonkurrere, voksede den samlede overkapacitet, og biologerne råbte vagt i gevær, da fiskebestandene begyndte at styrtede under presset.

Den anden danske Fogh-regering skrev i sit regeningsgrundlag, at problemet med trawlernes stigende olie- og investeringsgæld skulle løses ved at "give fisken til fiskerne". Det betød i virkeligheden at inddrage fiskernes fangstret og forære Danmarks kvoteandele til bådejerne, så bankerne kunne få sikkerhed for deres udlån i selve fiskekvoterne. Ordet "fiskerne" blev manipulerende kun brugt om bådejerne. Regeringen slog simpelthen en politisk streg over partsfiskeriet. Siden har politikere, ministerium og de fleste medier kunnet sige, at privatiseringen er til stor gavn for "fiskerne". Man skjuler, at beslutningen ekskluderede partsfiskerne fra deres erhverv. Samtidig hjælper den trawlfiskeriet til at udkonkurrere det skånsomme fiskeri med snurrevod og garn.

I dag fuldbyrdes denne katastrofe ved, at nogle få kapitalstærke fiskerikoncerner med investeringer over en milliard pr. rederi, via agenter kappes om at opkøbe alle resterende kvoter, de kan få fat i. Når en eller flere unge partsfiskere byder på en båd med kvote, er det sikkert, at agenterne finder sælgeren og giver ham "et tilbud han ikke kan sige nej til". Agenten kan altid byde over de unge. Derfor dør partsfiskeriet i Danmark, og de unge kan ikke længere starte som selvstændige partsfiskere ved flid, dygtighed og opsparring. De kan få lov at leje en kvote for et år af gangen af "kvotebaronerne", men disse tager selvfølgelig en høj pris, som skæpper i kassen, og gør det umuligt for lejerne at spare op til egne kvoter. Vi har fået et klasseeskif mellem ejere og lejere af Danmarks havfisk, og lejerne erstattes hurtigt af ejernes stadig større fartøjer. Kun ganske få fiskerihavne bliver tilbage, fordi de fleste mister deres adgang til ressourcerne i farvandet udenfor havnen.

Stranden omdannes også til værksted for kølhaling og reparation af bådene ved at grave hul, så bådene kan krænges over og fortømres i bunden (gammeldags kølhaling) et andet eksempel på strandens omdannelse til kulturlandskab.

Thorupstrand kystfiskerlaug yder modstand

I kystfiskerlejet Thorupstrand på Jyllands åbne nord-vestkyst gik det samme vej, indtil et flertal af fiskerfamilierne så udviklingen i øjnene. De besluttede at kæmpe imod gennem et andelsorganiseret laug, som køber kvoter i fællesskab. Ved at gå sammen, kunne de give pengeinstututterne stor sikkerhed for udlån til lauget, og det blev besluttet, at ingen skal kunne spekulere i at købe og sælge laugets kvoter med privat gevinst. Til gengæld kan kommende generationer af unge fiskere blive medlem af lauget til samme pris på 100.000 kr., som stifterne har givet i indskud. Når man udtræder af lauget, kan man få sit indskud tilbage, men ikke mere. Derved bliver værdierne, der spares op i takt med at lånene afdrages, et fælles ressourcegrundlag for lokalsamfundet Thorupstrand. Hvert år fordeler fiskerne demokratisk kvoterne mellem sig, og de betaler løbende for brugsretten, så lauget kan svare sine renter og afdrag. Som laugsmedlemmer har fiskerne altså genetableret den personlige fangstret, som er forudsætningen for, at de sammen som partsfiskere kan købe båd, drive fælles fiskeri og på hver båd dele fangsten i lige store parter. Partsfiskerne har fundet ud af at genoplive en måde at overleve på i Thorupstrand, der har fungeret i århundreders praksis. Den initiativrige iværksætterånd gør fiskeriet særdeles konkurrencedygtigt, fordi alle ombord har lige stor interesse i at drive et godt fiskeri, uden at ødelægge det fælles ressourcegrundlag i Jammerbugt og Skagerrak.

Bæredygtigt fiskeri er muligt

I dag ser vi derfor i Thorupstrand, som det eneste sted i Danmark, fiskerdrenge på 16 år, der har sparet op ved at deltage i de unges fiskerensehold siden de var 12 år gamle, og nu starter med egen båd, tager på fiskeriskole og vender hjem for at blive medlemmer af lauget, få fangstrettigheder og etablere sig som selvstændige partsfiskere på eget dæk. De er knagende dygtige, kender Jam-

Hjortdal kirke ligger på indersiden af klitten ved Slettestrand, ved siden af den gamle herregård Slettegård, der har drevet skudfart på Norge siden 1500'årene, indtil fiskeriet overtog rollen som hovederhverv for kystboerne omkring år 1900. Omkring kirken græsser køerne på det uopdyrkede overdrevslandsråb.

merbugtens bund som deres egen have og "går på haw", så snart vinden og brændingen over revlerne lægger sig.

Men de er magtesløse overfor den storkapital, som truer kystfiskeriets generationsskifte. I takt med at koncernerne køber resten af små, ældre bådejeres private kvoter op, så bliver det sværere for lauet at supplere med kvoter nok til de unge. Hvor de store trawlere løber fra miljøregningen efter at have pløjet sårbare rev og habitater i Skagerrak, så betaler kystfiskerne ved at drive et arbejdsintensivt, miljøskånsomt og bæredygtigt fiskeri med stormaskede garn og lette snurrevad. Derfor kan trawlerne overbyde kystfiskerlauet, når en kvote kommer til salg.

Thorupstrand kystfiskerlaug vil kunne vise vejen frem for et miljørigtigt fiskeri, hvis andre mennesker kan se visionen i at støtte opbygning af en kollektiv kvote for bæredygtigt fiskeri. En kvote som gradvist overtages fra trawler- og finanskapitalisternes spekulative kvotemarked, og i lauet omskabes til et varigt, fælles gode. Et fællesgode der bevarer muligheden for at viderefudvikle et demokratisk organiseret og miljøskånsomt fiskeri, drevet af kommende generationer af initiativrige partsfiskere på kysten. Og som leverer fisk af højeste kvalitet. Hvem vil være med til det?

Sømagtens dialektik

I det gamle danske rige, der omsluttede Kattegat - og fra 1300'-årene forenedes med Norge til det norsk-danske tvillingeige, der tillige omsluttede Skagerrak som sit indvand - var kystbefolkningen afgørende for kongerne. Søriget skulle kunne forsvare sit udstrakte suverænitetsdomæne til havs, og det kunne ikke lade sig gøre uden kompetent mandskab at udskrive til krigsflåden. Allerede Knud den Hellige tilbød i 1000'-årene de skånske kystbøn-

der fri fangstret i Øresund, hvis de var villige til at yde mandskab og udstyr til rigets forsvar. En centraliseret kongemagt gav kongen afgørende interesse i, at fiskeriet kunne bidrage til at føde en kystbefolkning, stor og kompetent nok til at udruste og bemandede en krigsflåde. 600 år senere udmøntes principippet i enevældens "sørulle"; en værnepligt til krigsflåden for kystfolk, der til gengæld havde ret til at bruge havet. Langt op i tiden udskrev de nordiske stater fortrinsvis marinerne fra kystens kompetente folk. Men da jern og damp afløste træ og sejl i flåden svandt behovet for fiskeres og søfolks særlige speci-alkompetencer. I dag er en stor kystbefolkning af kompetente fiskere og søfolk ikke længere afgørende for krigsflåden, og både Norge, Danmark og Sverige er i færd med at fratage fiskerne den fangstret, der i tusinde år har været livsgrundlaget for en stor lokalbefolkning på vore kyster.

I et langt kulturhistorisk perspektiv var beskyttelse af befolkningens fangstret altså et politisk instrument til at opretholde både kystbefolkningens livsgrundlag og en kompetent krigsflåde. Før kongemagten, som fx Knud den Hellige, overtog denne beskyttelse, blev den vel varetaget af mindre østkongedømmer, der lokalt havde samme interesse, oginden da af helt lokale kræfter.

I det lys er Thorupstrand Kystfiskerlaug en slags tilbagevenden til de ældste tider. Efter tusinde år i centralmagtens hænder må autonomien nu generobres på et kvotemarked, som regeringerne kaster fangstrettighederne ud på, når de ikke længere synes, de har brug for rigets kystbefolkning.

Kystfiskerlauet er et lokalområdets kamp for at sikre sit livsgrundlag og sin traditionelle livsform. Alternativet er, at fangstretten erobres af kapitalstærke investorer, som monopoliserer fiskeriet og fratager lokale vestnordiske fiskere og kystsamfund eksistensgrundlaget.

Landingspladsens huse i Thorupstrand
Den lange længe til højre er et fiskerhus fra 1800 årene bygget i limsten, som er savet ud af Thorupkløv, en af egnens mange limstensklinter, der siden middelalderen har leveret byggesten til lokalt husbyggeri og eksport. Det gule pakhus er bygget i 1960 og skal snart erstattes af nyt pakhus på en grund, hvor der har ligget pakhus siden 1600-årene.

Landingspladsens pakhuse - bemærk at statens fiskeriinspektionsskib ligger udenfor landingspladsen for at tjekke fiskernes landinger og udøve kontrolmyndighed. Staten er sørdeles nærværende og har altid været det på en landingsplads som denne der har været kontinuert i brug siden sen vikingetid. Under det hvide sand ligger meter tykke kulturlag fra fiskeri og skudefart gennem tiderne på dette sted, hvor kystlinien er relativt stabil pga beliggenheden i læ af Bulbjerg.

Et par drenge har overtaget deres fars båd og har fået overdraget et gammelt redskabshus og fornyer i fællesskab med andre unge brædddevæggene og taget. Til højre hjørnet af redningsstationen og til venstre spilhuset, hvor udhalingsspillet til de store både står og "kammeret" er, hvor man mødes og snakker, når ikke det er havvejr. Det er også her spilfolkene sover og vækkes, når næste båd skal "hives på hav".

To nedslidte havbåde, der skal istandsættes i havbådebyggeriets værksted i den gamle redningsstation.

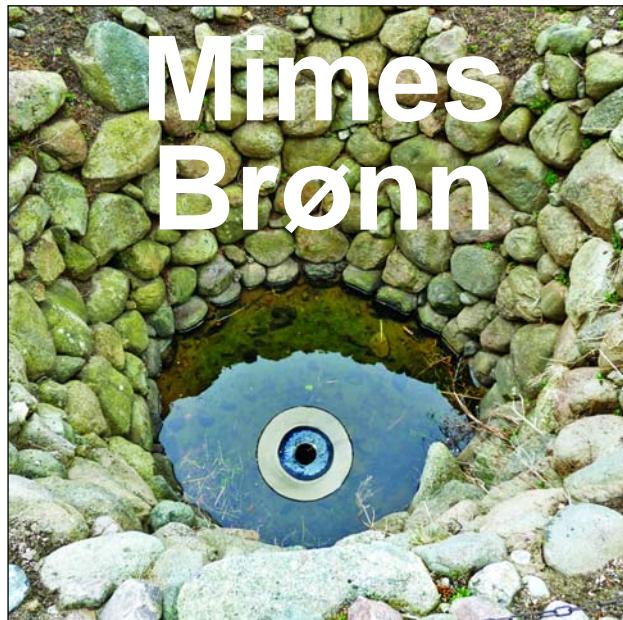
Mime eier en vannkilde som kalles Mimes brønn. Vannet virker sånn at den som drikker av det blir litt klokere for hver gang. Mime forlanger at Odin får smake på vannet hvis han gir fra seg det ene øyet.

Uten å nøle gir Odin fra seg øyet og får dermed drikke av vannet så mye han vil.

Mimes brønn ligger ved roten av det store verdenstreet Yggdrasil.

Nornene(gudinnene Urd, Verdande og Skuld) som bor ved brønnen har fått i oppgave å dynke trestammen med vann fra brønnen for at treet ikke skal tørke ut.

For den dagen treet råtner opp eller felles, går hele verden under.

Fråga om uldsejl

Hej Mime. Jeg har spunnet uld hele sommeren. Vi skal lave stoff af uld i ett projekt for at se hvordan det blir. Har også planer om at lave et lille sejl for en miniatyrbåd.

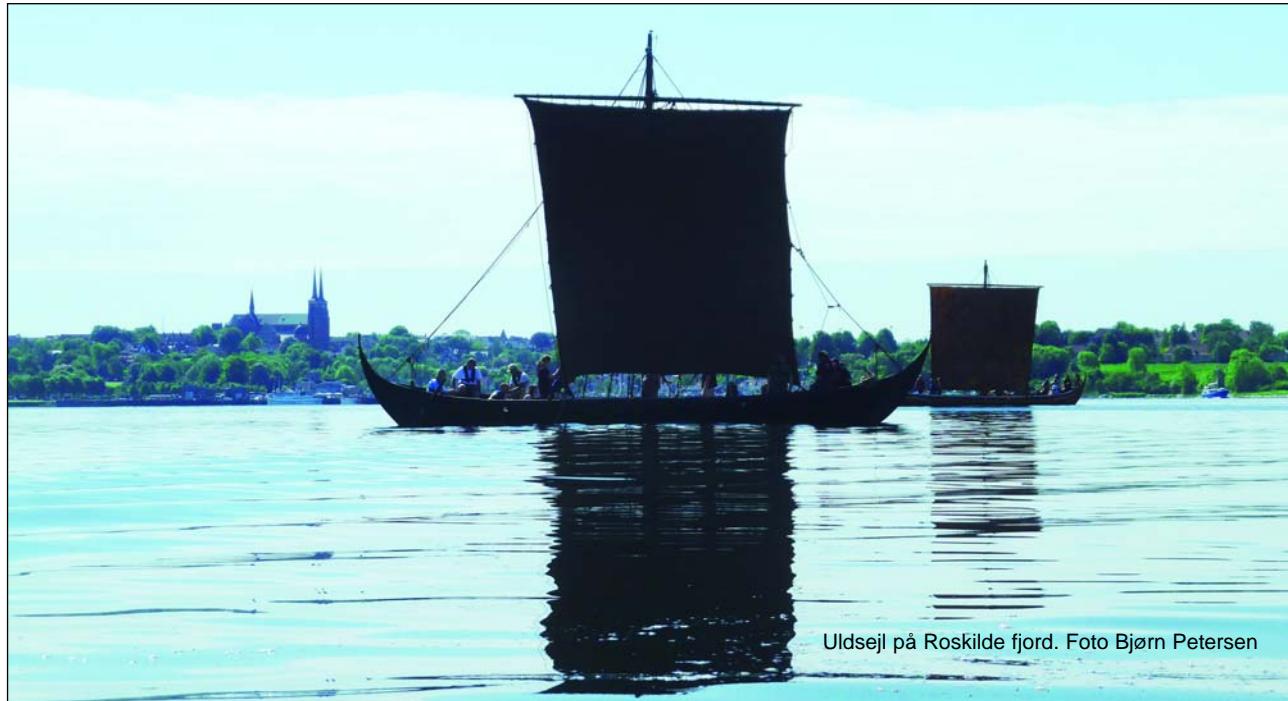
Er der nogen som I kender som har holdt på med det i DK? Vi har fårt der gir en sådan fiber der vi tror passer for sejl.

SVAR: På museet vikingeskibshallen her i min by, Roskilde laver de jo rekonstruktioner, og har lige præcis arbejdet med uldsejl af nogle spelsau fra Norge - og tovværk af hestehår. Det er et videnskabeligt arbejdende

museum, så der laves registreringer og rapporter osv. Jeg har ikke personlig kontakt med dem, der lige forsøker i uldsejl, men på hjemmesiden <http://www.vikingeskibsmuseet.dk/forskning/maritim-teknologi/sejl-og-rig/> finder man bl a denne reference: Andersen, Erik 2001: Uldsejlet - forskning i lange baner. Marinarkæologisk Nyhedsbrev fra Roskilde 16, 22-29. Og der er sikkert mere.

Vikingeforskerne er som regel hyggelige folk med god jordforbindelse, så du kan sikkert få mere at vide direkte. Så vidt jeg husker, måtte forskerne tage kontakt til nogle fagfæller i Norge for at finde den rigtige tråd.

Måske ved nogle af vores norske læsere meget mere?

Uldsejl på Roskilde fjord. Foto Bjørn Petersen

Svedjeholm eller Svideholm?

På byvandringen under årsmødet i Jakobstad var vi på Kittholmen, som i dag mest har tæt skov, men tidligere har været fredet for hugst, da den åbenbart må have været et foråbent landskab. Et spændende levn fra fortiden var nogle flere m² store flader af størknet tjære. Såvidt jeg hørte og forstod var det rester efter lagertønder, som havde lækket, eller var gået i stykker, idet den gamle havn har været udskibningssted for tjære. Vi fik at vide, og man kan også læse i "Det gröna arvet, Jacobstads historiska parker", at navnet Kittholmen kommer af det svenske ord 'kytta' (fi. 'kyteä') som betyder at brænde med svag ilttilførsel (= låg syretillgang).

Der står at man heraf kan tolke at holmen tidligere har været svedjet og græsset.

Jeg vil jo egentlig ikke betvivle oplysningerne, men jeg har svært ved at få dem til at passe harmonisk med mine danske begreber om svedje og tjærebrænding - uden større direkte kendskab til emnerne. Så nu prøver jeg at argumentere for en anden tolkning, der harmonerer med min for-forståelse. Så håber jeg på kommentarer, og meget gerne en belæring, som kan udvide mine begreber om svedje og svidning (på dansk betyder 'svidning' noget i retning af ild-påvirkning uden total forbrænding; fx 'kulsvidning'= sv 'kolning').

Jeg vil jo tro at svedje (hvor skov eller ris brændes af efter at værdifuldt tømmer og ved først er fjernet) er sket uden mulighed for at regulere eller begrænse ilttilførslen. Og jeg forstår heller ikke formålet. Hvis de svedjede arealer siden skulle tilsås med rug eller roer (som det har været brugt længere vestpå i Norden), må det have været bedre at så i forholdsvis ren aske frem for dårligt forbrændt med store mængder af væksthæmmende kul og tjærrestoffer, som en iltbegrænset brænding vil give.

Jeg forstår heller ikke helt den direkte sammenhæng mellem svedje og bete. Naturligvis har holmen været betet, om der har været godt bete på den. Men det er vel ikke noget, der følger naturligt af svedje? Og da vel slet ikke, hvis svedjen har været sat i system, fx i en periodisk cyklus, hvor skoven svedjedes med mere eller mindre jævne mellemrum, som en form for grøngödsling, som det kendes fra forskellige skovlandbrug i verden. Og som et navn, der betyder 'Svedjeholm' kunne antyde?

Vel kan bete indgå i en cyklus med svedje etc, men fundamentalt er betesdyr vel fjender af svedje i den forstand at de sinker genvæksten af nye vedplanter, der kan svedjes og give fornyet grøngødning. Så kun i omhyggelig balance kan svedje og bete sameksistere i længere tid. Tror jeg.

Jeg foreslår derfor en anden tolkning. Det er gætteri, men baseret på objektive træk i kulturlandskab og lokale kilder.

For mig giver det mere mening at man af navnet Kittholmen, som er afledt af 'kytta' (fi. 'kyteä') som betyder at brænde med svag ilttilførsel (= syretillgang) kan tolke at Holmen var, da den fik sit navn (*muligvis allerede inden Jakobstads officielle grundläggelse v. Ebba Brahe 1652*), kendt som et sted for tjærebrænding, og måske også trækul, der er nødvendigt ved smedning, og praktisk til opvarming og madlavning til søs. Begge dele har der været brug for under byggeri og vedligehold af træskibe og -både, som Jakobstad har stolte traditioner for. Og begge dele produceres ved en kontrolleret forbrænding af ved under iltfattige (syrebrist) forhold.

Med sin jordbund, der både i 1754 og i 2012 kunne karakteriseres som "bergig och stenig, med gran och tall beväxen", er den ikke ret egnet til ager eller hø, sammenligtet med de flade silt-rige sletter inde i land. Men den kunne være vældig praktisk til produktion af reservedele og hjælpemidler til flåde"industri'en. - Ligesom reberbanen, der i 1912 blev flyttet ud fra staden til Kittholmen.

I tidens løb kunne den lokale tjære- og trækulsproduktion måske ikke rigtig følge med mere specialiserede konkurrenter. Eller måske blev ved-ressourcen lokalt så overudnyttet, at det ikke kunne fungere. Når stadens rådmän i forbindelse med byens genrejsning efter branden under Stora ofreden (1713-1721) beslöt at forbyde hugst af skov på holmen, tyder det på at den har været i fare. Man freder sjældent det, der er nok af.

Mange nordiske kulturlandskaber var seriøst afskovede ved denne tid. Et af mange interessante eksempler, er den ekstremt vigtige og indbringende saltproduktion på den lille danske Kattegat-ø, Læsø. Produktionen ophørte i 1652 - delvist fordi ved-ressourcen var opbrugt på den tidligere skovdækkede ø - efter 500 års aktivitet med sydning af helt op til 1000 tons salt årligt fra hypersalint grundvand (Se evt "Geovidens" nr 2 2012; "Salt" <http://geocenter.dk/cgi-bin/nyheder-m-m.cgi?id=1342018618&cgifunction=form>).

Også andre steder i det sydvestlige Norden var der stor og veldokumenteret mangel på både tømmer og energi-ved op imod og igennem 1700-tallet. Regionalt nærmeste man sig peak-wood, ligesom vi nu globalt nærmer os peak-oil. I hvert fald i Danmark er der mange eksempler på mere eller mindre forgæves kongelige forordninger, som skulle beskytte skovene. Når afskovningen ikke blev total, skyldes det tildels at de fossile brændsler kom til undsætning. I første omgang stenkul, hvorved presset lettedes på vedplanterne som leverandør af fornyelig energi. Og behovet for tømmer lettedes gradvist ved at man udvikledes industrielle konstruktionsmetoder med materialer som jern og beton.

I Bonns 2001 kan man bl a læse om regionens ved-situation i 1600-tallet: "*I praktiken hade man gjort slut på de skogar som var lämpliga för tjärbränning i det sydbaltiska området. Sedan hade intresseområdena vandrat norrut men rätt snart kolliderat med de syd- och mellensvenska järnbrukens enorma behov av skogstillgångar för trädksframställning*" og längre fremme: "*I Österbotten med tätare befolkning och färre skogar med kvalitetsvirke kan man följa hur tjärbränningens tyngdpunktsområden vandrar från kusten allt längre inåt land och norrut...*"

På Kittholmen var kulsvidning og tjærebrænding udelukket gennem skovfredningen efter Stora ofreden. Og minderne om den er gået i glemmebogen. Men ligesom navnet "Lockanberget" ifølge "Det gröna arvet" er et levende minde om boskaps-lockning, er navnet "Kittholmen" måske et levende minde om dalbrænding. Det lyder sandsynligt, men om det stemmer ved jeg ikke. Er Kittholmens indre undersøgt arkæologisk? Findes der jordlag, som viser spor efter svedje? Findes der kulster-ringe (Se Nordisk Bygd nr 21 s 20-21 og s 29-42)? Findes der spor efter gamle tjæremiler

(tjärdalar)? (Tjærefladerne, vi så på vandringen var ikke fra miler, da de var på helt flad grund nær stranden og den gamle havn. Tjæremiler er (altid?) på skrånende terræn, så tjæren kan tappes, når den kommer flydende). Er der skriftlige kilder eller oplysende sagn?

Er der nogen, som ved...?

Bjørn Petersen

Litt: Bonns, Bertil. Kvarkens historia. Utgiven av Länsstyrelsen i Västerbottens län 2001. ISBN: 978-952-5646-04-7

På Kittholmen var kulsvidning og tjærebrænding. Foto Bjørn Petersen

SVAR

Att kyssa och att vraka

När jag korrekturläste Björns inlägg dök gamla etnologikunskaper upp och efter att ha kontrollerat i SAOB (Svenska Akademien OrdBok) tror jag mig kunna säga följande:

I det klassiska svedjebruket på Skandinaviens podsoljordar brände man av skog, planterade sedan råg ett år eller två, avslutningsvis betades ytterligare ett par år för att dra ut det sista av svedjenären. Sedan fick ny skog växa upp under någon generation (helst). I Sveriges och Finlands kusttrakter förekom en variant där man brände av kratt och dålig skog, namnet Svedjeholmen (eller Kaskisaari) är inte ovanligt. Också ljung svedjades. Ytterligare en variant - kyttalandet - var vanligt förekommande bl.a. just vid Österbottenkusten.

Ett vanligare ord för kyssa på modern svenska är pyra, på danska "ulme". I de trakter som nyss stigit upp ur havet och där det faktiskt fanns ordentlig grästorv i motsats till podsoljorden kunde man hugga upp torven med flåhacka för att sedan tända på den och så i den brända jorden. Det var nu inte så uppskattat av myndigheterna eftersom det lätt fick

god jord att anta podsolkarakter och upphörde efterhand.

Härledningen av namnet Kittholmen är nog ganska korrekt. Vad så med tjärbränning och kolning?

Båda ställer speciella krav på lämpligt virke i stora mängder. Framförallt kolningen ställer också krav på ett läge där man kan förvänta sig pålitlig stiltje under hela bränntiden. Båda kan vara eldfarliga, inte bra i ett hamnläge. Men tjärflockarna då?

Jag tror de är rester efter ett tjärhov. Tjäran framställdes längre in i landet och transporterades till utskeppningshamnen i tunnor, per båt eller per dragföra. Vid hamnens tjärhov mötte den statlige kontrollören, vräkaren, som öppnade tunnorna, kontrollerade kvaliteten och att tunnan inte innehöll för mycket avskilt vatten. Dålig kvalitet kunde medföra böter, vid behov kunde vräkaren också blanda tjäraparter för att få lämplig exportsammansättning. Något lite slabberi bör ha förekommit och lämnat spår på marken.

Som kuriosa kan nämnas att vräkningsförfarandet och vräkarämbetet fortfarande - sedan medeltiden - formellt finns kvar i både svensk och finsk lag, men numer sköts det mindre primitivt.

Olof Stroh

BOKTIPS

Omställningens tid

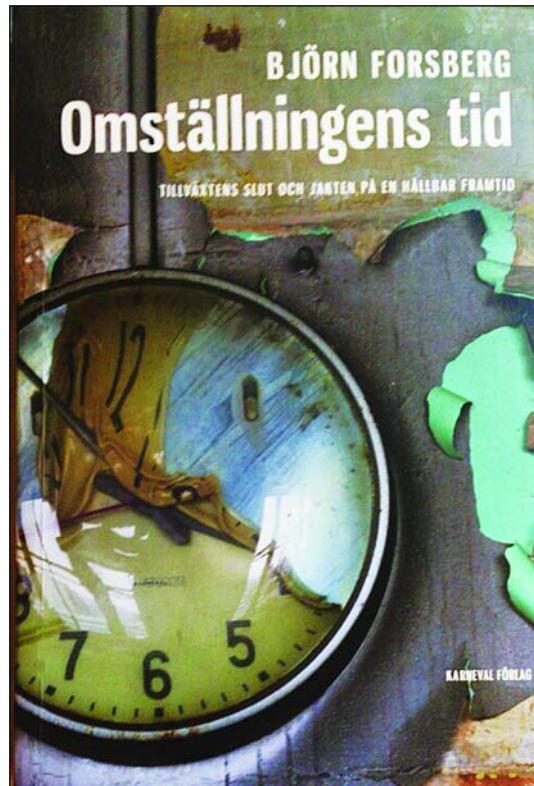
TILLVÄXTENS SLUT OCH JAKTEN
PÅ EN HÅLLBAR FRAMTID

Av Björn Forsberg, utgiven på Karneval förlag

Man kan i boken ana framtidens kulturlandskap och den är positiv på så vis att den pekar ut den väg vi bör gå mot framtiden, kanske beska piller för en del, men hos den med minsta lilla självbevarelsedrift bör bör boken stämma till eftertanke.

På baksidan står: 150 år av ekonomisk tillväxt har nått sin ände: Oljetoppen har passerat. Fiskbeständen står inför kollaps. Grundvattnet sinar. Jordbruksmark ödeläggs. Skogar överavverkas. Så kan uppräkningen fortsätta. Överallt hopar sig tecknen på att världsekonomin har gått in i en resursvägg. Även finans- och skuldkrisen är följer av tillväxtens slut. Festen är över.

Men det finns en utväg: Att ställa om samhället. En utmaning lika stor som möjligheterna. Omställning handlar om någonting mer än lågenergilampor och "miljöbilar". Den är en grundläggande förändring av hela vårt sätt att leva och organisera samhället. I Omställningens tid, analyserar Björn Forsberg med stor energi och kunskap den djupa kris vår civilisation befinner sig i. Men han rik-

tar också blicken framåt och diskuterar hur en hållbar framtid kan se ut och vilka vägar som leder dit. Han besöker platser som Detroit, Kuba, Portland, Samsö och Åredalen och upptäcker en möjlig framtid som redan har börjat byggas.

Med vänliga hälsningar Christer Boëthius

Bondens kulturmarksflora for Østlandet

Av Bolette Bele, Ellen Svalheim og Ann Norderhaug
Bioforsk FOKUS 6(3) 2011

Två tidigare styrelsemedlemmar i förbundet, Ellen Svalheim och Ann Norderhaug har tillsammans med Bolette Bele satt samman "Bondens kulturmarksflora för Østlandet" för Bioforsk Midt-Norge.

Som man kan gissa av namnet riktar sig boken främst till bönder som en första introduktion till kulturmarker och kulturmarksarter på Østlandet med tanken att väcka intresse för de gamla kulturmarker de kan ha på sin gård och också väcka lusten att värda dem. För den skull kan emellertid andra som rör sig i markerna också ha glädje av den lilla boken som smidigt går ned byxbensfickan.

Boken ger korta, upplysande och lättanvända beskrivningar i ord och foto av ett hundratal typiska örter med bl.a. växtplass och skötselbehov. Man har koncentrerat sig på örter som ger mycket av områdets karaktär och undvikit att gå in på alla de varianter av gräs som finns.

Boken ingår i en serie med liknande floror från Bioforsk.

Bondens kulturmarksflora for Østlandet

Bioforsk

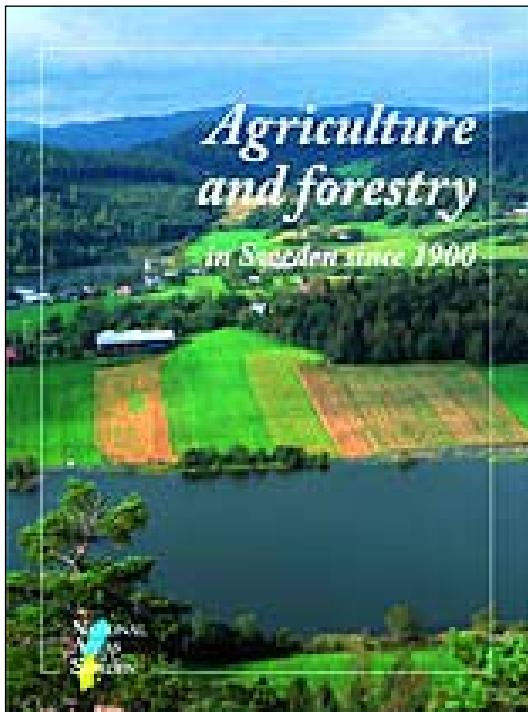
Bolette Bele, Ellen Svalheim og Ann Norderhaug

Bioforsk FOKUS 6(3) 2011

På vej hjem fra Jakobstad mellem landede Karen og jeg i Arlanda. Vi sad et sted, hvor et bogværk lå til frit brug.

Stort og prægtigt, i 2 bind fyldt med illustrationer, kort, tekst, grafer, tabeller og meget mere. Emnet var lige i øjet for et nordisk kulturlandskabsforbund, så jeg følte mig meget heldig. Samtidig slog det mig at jeg gerne ville være blevet gjort opmærksom på det gennem forbundets blad, Lommen. Vi havde desværre kun ca 4 timer mellem de 2 fly, så jeg nåede ikke at læse de 2 bøger på tilsammen over 750 sider; kun at bladre lidt; læse lidt her og der, og tage nogle fotos.

Her er bare en kort omtale - og en opfordring til at unds sig en rejse ind i værket. Og meget gerne sende os andre Lommelæsere en beretning fra rejsen. Eller bare nogle postkort fra særligt interessante stationer på vejen.

Agriculture and Forestry in Sweden since 1900

THE NATIONAL THEMATIC ATLAS

Atlasbindet hedder: Agriculture and Forestry in Sweden since 1900 - a cartographic description. Redigeret af Ulf Jansson og udgivet af KSLA i serien National Atlas of Sweden. ISBN 978-91-87760-61-7.

Her får man i overskuelige grafiske fremstillinger og kortfattet tekst overblik over en lang række forhold i svensk kulturlandskab i det dynamiske 20. århundrede. Nogle få eksempler på afsnit, jeg selv synes ser særligt interessante ud er "Environmental effects of agriculture" af Urban Emanuelsson, "Forestry education and research" af Mårten Bendz og "Pleasure-bent in forest and field" af Klas Sandell og Gabriel Bladh. Andre læsere vil vel fokusere på andre.

Tekstbindet (selvom der også er en hel del tekst i atlasbindet og en masse illustrationer i tekstu bindet) hedder: Agriculture and Forestry in Sweden since 1900-Geographical and Historical Studies. Hovedredaktører: Hans Antonsson og Ulf Jansson. ISBN 978-91-86573-11-9.

Af artikel-titler, jeg selv bliver særligt nysgerrig på, vil jeg nævne: Carin Martini: "Following trails of cattle through the landscape: dairy cows were key players in changes to land.", Mattias Qviström: "Whose thoroughfare? Roads, land use and the landscape", Hans Antonson: "Picturing landscapes: change as mirrored through photographs, maps and paintings". Og Leif Gren: "From national character to theme park: Literary views on Sweden's forests". Andre vil blive fascineret af andre titler. <http://www.ksla.se/publikationer/solmed/solmed-54/>

Bjørn Petersen

Boken finns också på svenska, se presentation http://www.sna.se/temabok/broschyr_jord_skogsbruk.pdf

För den som blev nyfiken kan nämnas att Sveriges Nationalatlas började utges i slutet av 1970-talet av Lantmäteriet med uppdraget att beskriva Sveriges geografi, från befolkning och näringsliv till miljöfrågor, natur och kultur. Det är ursprungliga uppdraget är nu fullbordat med ett sammanställningsband

som heter just "Sveriges Geografi", men man fortsätter med utgivning av reviderade band och med nya temaband, exempelvis det ovan nämnda. Man har hittills gett ut 22 band, varav 20 i engelsk översättning.

Ett band jag haft stor glädje av är "Kulturminnen och kulturmiljövård"! Från 1994 med ISBN-numret 91-87760-25-8.

Olof Stroh

NORDISKA KULTURLANDSKAPSFÖRBUNDET

Lommens navn har rødder i kulturlandskabet: "Lomme" er et svensk navn for planten Capsella bursa-pastoris som på dansk hedder Hyrdetaske (herdeväskan); på norsk Gjetertaske. Ligesom hyrdens lomme, rummer Lommen forskelligt nyttigt. Snarere information og inspiration end knive, proviant og fløjter.

Det seje skind af svømmefuglen Lom har været brugt til fine hatte og (hyrde-) tasker. Det gør vi ikke, men naturen er stadig en kilde til fantasi og virkelyst. På godt og ondt.

Bliv prøvemedlem af Nordens eneste forening med temaet kulturlandskab:

Nordisk KulturlandskabsForbund

Nordisk KulturlandskabsForbund ser sammenhængen mellem natur og kultur som en helhed. NKF øger kundskaben om kulturlandskabets værdier, blandt andet gennem Lommen, Nordisk Bygd og www.n-kf.org, samt seminarer, konferencer, årsmøder og ekskursioner. Mange af medlemmerne arbejder med jordbrug, forvaltning eller forskning, og vort kontaktnet spænder over både over landegrænser og kulturgrænser.

Årsavgift: Enskild: 250 DKK 300 SEK 250 NOK 30 €
Familj/ student: 100 kr/10 €
Institutioner: 500 kr/50 €

Institutionsavgift ger rätt till fem exemplar av samtliga publikationer under året.

Kampagnetilbud: Hele første medlemsår er gratis!

(Nordens kulturlandskaber har nemlig brug for mere støtte fra flere støttepersoner)

NORGE

Pål Morten Skollerud
+47 90 03 79 16
pms@skollerud.com

Giro 0533 07 03 603
Nordisk Kulturlandskapsförbund
v Pål Morten Skollerud

DANMARK

Søren Espersen
+45 27 35 71 12
tordenhuset@mail.dk

Giro 8 96 50 80
Nordisk Kulturlandskapsförbund
v Søren Espersen

FINLAND

Heidi Saaristo-Levin
+358 50 54 62 936
hsaaristolevin@gmail.com

Giro 800018-70845295
Nordisk Kulturlandskapsförbund
v Heidi Saaristo-Levin

SVERIGE

Mats Folkesson
+46 70 68 33 340
mats.folkesson@lansstyrelsen.se

Giro 77 52 09-0
Nordisk Kulturlandskapsförbund
v Olof Stroh

www.n-kf.org

LOMMEN 48, HØST 2012

ISSN 1102-6553